

# עדכן אסטרטגי

כרך 11 | גיליון 4 | פברואר 2009

## מבצע "עופרת יצוקה", עזה, 2009

יחסי הדרגים ותוצאות המבצע | גיורא איילנד

"עופרת יצוקה" - הפן המדיני | עודד ערן

החזית האזרחית: תפקוד נאות מול אתגר מוגבל | מאיר אלרן

החוק הבין-לאומי במבחן המבצע בעזה | רובי סייבל

היבטים פוליטיים ודעת קהל | יהודה בן מאיר

הדיפלומטיה הציבורית במבחן | הירש גודמן

המערכת הפלסטינית | שלמה ברום

בין חמאס לפתח | ענת קורץ

הנשק שבידי חמאס | יפתח ש' שפיר

חזבאללה והפלסטינים | אמיר קוליק

לקחים צבאיים של ארגוני הטרור המקומיים | יורם שוייצר

ההשלכות האזוריות | אפרים קם

מעמדה האזורי של מצרים - בחינה מחדש | אמילי לנדאו

המערכה נגד חמאס - ההקשר ההרתעתי | יאיר עברון

השגת הכרעה בעימות עם "ארגוני הטרור" | זכי שלום



המכון למחקרי ביטחון לאומי  
THE INSTITUTE FOR NATIONAL SECURITY STUDIES

# עדכן אסטרטגי

כרך 11 | גיליון 4 | פברואר 2009

---

## מבצע "עופרת יצוקה", ינואר 2009

### תוכן

- 7 יחסי הדרגים ותוצאות המבצע | גיורא איילנד
- 13 "עופרת יצוקה" – הפך המדיני | עודד ערן
- 17 החזית האזרחית: תפקוד נאות מול אתגר מוגבל | מאיר אלרן
- 21 החוק הבין-לאומי במבחן המבצע בעזה | רובי סייבל
- 25 היבטים פוליטיים ודעת קהל | יהודה בן מאיר
- 31 הדיפלומטיה הציבורית במבחן | הירש גודמן
- 35 המערכת הפלסטינית | שלמה ברום
- 39 בין חמאס לפתח | ענת קורץ
- 43 הנשק שבידי חמאס | יפתח ש' שפיר
- 49 חזבאללה והפלסטינים | אמיר קוליק
- 53 לקחים צבאיים של ארגוני הטרור המקומיים | יורם שוייצר
- 57 ההשלכות האזוריות | אפרים קם
- 61 מעמדה האזורי של מצרים – בחינה מחדש | אמילי לנדאו
- 65 המערכה נגד חמאס – ההקשר ההרתעתי | יאיר עברון
- 69 השגת הכרעה בעימות עם ארגוני הטרור | זכי שלום

הרבעון **עדכן אסטרטגי** מיועד להעשיר ולהפרות את הדיון הציבורי בנושאים העומדים, או אמורים לעמוד, על סדר היום הביטחוני של ישראל והמזרח-התיכון.

המאמרים המופיעים ב**עדכן** נכתבים על-ידי חוקרי המרכז ואורחיו. המאמרים מאופיינים בהיותם מכווני מדיניות. הדעות המובעות בהם הן של המחבר לבדו.

## עורך ראשי

ד"ר עודד ערן

## מנהל המערכת

משה גרונדמן

## חברי המערכת

מאיר אלרון, ד"ר יהודה בן מאיר, משה גרונדמן, ד"ר אמילי לנדאו, ד"ר עודד ערן, ד"ר ענת קורץ, ד"ר אפרים קם, ד"ר ג'ודי רוזן, פרופ' זכי שלום

## מערכת מורחבת

ד"ר דן בן דוד, פרופ' עזר גת, פרופ' תמר הרמן, פרופ' אייל זיסר, אפרים הלוי, רב אלוף (מיל.) אמנון ליפקין שחק, דן מרידור, פרופ' עמנואל סיוון, פרופ' אשר ססר, פרופ' איתמר רבינוביץ', שמעון שטיין, פרופ' שמעון שמיר, פרופ' גבי שפר

**עיצוב גרפי:** מיכל סמו-קובץ ויעל כפיר, המשרד לעיצוב גרפי, אוניברסיטת תל-אביב  
**דפוס:** ארט שירותים לאופסט, תל-אביב

## המכון למחקרי ביטחון לאומי

רח' חיים לבנון 40, ת"ד 39950, תל-אביב 61398  
טל' 03-6400400, פקס' 03-7447590, דוא"ל: [info@inss.org.il](mailto:info@inss.org.il)

**עדכן אסטרטגי** מתפרסם בעברית ובאנגלית

תוכנו המלא מוצג באתר המכון: [www.inss.org.il](http://www.inss.org.il)

## עיקרי דברים

**“עופרת יצוקה”:** יחסי הדרגים ותוצאות המבצע / גיורא איילנד  
המחבר מתייחס במאמרו לשני נושאים מרכזיים: האחד – התפתחות תהליכים באשר לקשר שבין הדרג המדיני לדרג הצבאי; והאחר – תוצאות המבצע, כלומר באיזו מידה הושגו מטרות המבצע.

**“עופרת יצוקה” – הפן המדיני / עודד ערן**  
שלוש סוגיות ימשיכו להעסיק את הקהילה הבינלאומית גם לאחר שהסיגה ישראל את החייל האחרון מרצועת עזה. מידתיות תגובתה לירי הקאסם; השימוש בסוגי נשק ותחמושת מסוימים; הירי על מבנים של מוסדות בין-לאומיים הפועלים ברצועה. בשלושת אלה ובהיבטים נוספים של תגובת המערכת הבינלאומית למבצע עוסק המאמר.

**החזית האזרחית במבצע “עופרת יצוקה”:** תפקוד נאות מול אתגר מוגבל / מאיר אלרן  
במאמר זה נבחנים שני היבטים עיקריים: רמת תפקודה של המערכת האזרחית לטיפול בחזית האזרחית ומשמעויותיה לעתיד וסוגיית החוסן הציבורי ומידת השפעתו על ניהול העימות ותוצאותיו.

**החוק הבינלאומי במבחן המבצע בעזה / רובי סייבל**  
שילוב של גורמים הוביל לעניין הרב שמגלים בארץ ובעולם לסוגיות החוק הבינלאומי כפי שהן באו לביטוי במבצע “עופרת יצוקה” בעזה. המחבר בוחן את החוק ואת הפרשנות הראויה לו בהקשר למבצע.

**מבצע “עופרת יצוקה”:** היבטים פוליטיים ודעת קהל / יהודה בן מאיר  
מבצע “עופרת יצוקה” נהנה, מן היום הראשון ועד סיומו, מתמיכה מסיבית של הציבור היהודי בישראל שראה בה מלחמה צודקת, תרתי משמע: הן בכך שהייתה הצדקה מלאה ליציאה למלחמה והן בנוגע לאופן ניהולה ולדרך הפעלת הכוח. שאלה שנותרת ללא מענה, היא מדוע קיים הבדל כה גדול בהתייחסות

של הציבור הישראלי למבצע "עופרת יצוקה" לעומת ההתייחסות שלו למלחמת לבנון השנייה.

**"עופרת יצוקה": הדיפלומטיה הציבורית במבחן / הירש גודמן**  
 בחינה של הדיפלומטיה הציבורית של ישראל באשר למבצע "עופרת יצוקה" מגלה פער אירוני בין מדיניות התקשורת שתוכננה ויושמה בקפידה בזמן המלחמה מצד אחד ובין התוצאה של מדיניות זו מצד אחר, אשר התגלתה כמזיקה מאוד לדמותה ולמעמדה הבין-לאומיים של מדינת ישראל. הפעילות הנמרצת בזמן המבצע הפכה לפעילות אנמית וחסרת תושייה לאחר המבצע. המחבר בוחן את הסיבות לכך ואת המשמעויות שעלולות להיגזר מכך.

**המערכה בעזה והמערכת הפלסטינית / שלמה ברום**  
 הפלסטינים ביהודה ושומרון לא הפגינו מיליטנטיות בעת המערכה בעזה גם בשל צעדים שנקטו כוחות הרשות הפלסטינית וגם בשל חולשתו של חמאס באזורים אלה. המחבר בוחן את השפעת מעמדו המוחלש של חמאס על המשך התהליך המדיני עם הפלסטינים.

**"עופרת יצוקה": בין חמאס לפתח / ענת קורץ**  
 המבצע הצבאי בעזה הבליט את מעמדו החזק של חמאס גם אם הוא נפגע קשות במהלך המבצע והראה שוב את תנועת הפתח בחולשתה. המחברת בוחנת את יחסי הגומלין בין התנועות ואת המשמעויות שנגזרות מהמבצע באשר לעתידו של חמאס ובאשר לעתידו של התהליך המדיני.

**הנשק שבידי חמאס / יפתח ש' שפיר**  
 המאמר סוקר את אמצעי הלחימה שנמצאו בידי חמאס ושבהם עשו אנשיו שימוש במהלך המבצע תוך בחינת יתרונותיהם והצבעה על חסרונותיהם. כולל טבלאות המציגות את מצאי הרקטות הארטילריות מייצור עצמי והרקטות הארטילריות התיקניות.

**"עופרת יצוקה": חזבאללה והפלסטינים / אמיר קוליק**  
 תגובת חזבאללה למבצע "חומת מגן" עומדת בניגוד לתגובתו למבצע "עופרת יצוקה". לכאורה תגובת הארגון הייתה אמורה להיות נחרצת ותקיפה יותר. בעזה ניהל צה"ל מלחמה נגד חמאס – שותפו של חזבאללה למחנה "ההתנגדות". בשל מספרם הרב של האזרחים הפלסטינים ההרוגים ומראות ההרס והחורבן בעזה הייתה גם התסיסה בעולם הערבי והמוסלמי ממושכת ואינטנסיבית יותר מבעבר.

אין ספק כי חזבאללה הבין מה הרחוב מצפה ממנו, ובכל זאת הייתה תגובתו של הארגון מינורית. המחבר בוחן מדוע כך קרה?

**לקחים צבאיים של ארגוני הטרור מהמערכה בעזה / יורם שוייצר**  
 חמאס נפגע פגיעה קשה על ידי צה"ל. למרות פגיעה זו נותר הארגון עם כושר לחימה ויש ביכולתו להמשיך ולבצע ירי קסאם וטילי גראד לעבר יישובים בישראל כנראה שגם לארגונים האחרים יש יכולת כזו, גם אם בהיקפים קטנים יותר. עם זאת, החלטתם של הארגונים הללו על שיגור רקטות לעבר ישראל בעתיד תושפע במידה רבה מהערכתם את תגובתה של ישראל וכנראה גם משיקולים פנים פלסטיניים, בין-ארגוניים וממערבות של גורמים חיצוניים.

**"עופרת יצוקה" – ההשלכות האזוריות / אפרים קם**  
 המאפיינים הבולטים ביותר בתגובתו של העולם הערבי למבצע "עופרת יצוקה" הם הפיצול והחולשה. מדינות ערב לא השכילו להתלכד ולהסכים על פעולה משותפת שתשפיע על ההתפתחויות ברצועת עזה. ביטויי חולשתו של העולם הערבי אינם חדשים ואינם מפתיעים. מזה דור מתקשה העולם הערבי לגבש עמדה ופעולה משותפות בסוגיות מרכזיות העומדות על סדר יומו עקב חילוקי דעות ואינטרסים נוגדים בין המדינות. המחבר בוחן את ההיבטים האזוריים של המבצע.

**מעמדה האזורי של מצרים – בחינה מחדש / אמילי לנדאו**  
 בשנים האחרונות הלכה מצרים ואבדה ממעמדה האזורי. מגמה זו הודגשה בין היתר על ידי התרסות בוטות נגדה, אשר נשמעו מפי דוברי חמאס וחזבאללה. בעת המלחמה בעזה רבו הסימנים לכך, שמצרים חותרת לבסס מחדש את מעמדה. המאמר מציג את ההשלכות האזוריות החשובות שעשויות להיות לגישה זו שמציגה מצרים, גם בהקשר למאמצים המתמשכים לבלימת שאיפתה של איראן להשגת נשק גרעיני ולהגמוניה במזרח התיכון.

**המערכה נגד חמאס – ההקשר ההרתעתי / יאיר עברון**  
 המחבר בוחן את ההקשר ההרתעתי של מבצע "עופרת יצוקה" ודן בין היתר בנושאים הבאים: הרתעה נגד ארגונים תת-מדינתיים; "הדיאלוג האסטרטגי" בין מדינת ישראל לחמאס; כלים צבאיים ליצירת הרתעה; תנאים להרתעה יציבה; היחס הפרדוקסלי בין מדינת ישראל לחמאס.

**הכרעת ארגוני הטרור: "עופרת יצוקה" כמשל / זכי שלום**  
על רקע ההישגים של ישראל במבצע "עופרת יצוקה" ביטאו אישים בכירים בדרג המדיני והצבאי את עמדתם כי: "מטרות המבצע הושגו במלואן". דה עקא, בקרב חוגים רחבים במערכת המדינית והצבאית וגם בציבור הרחב קיימת תחושה של החמצה. המחבר בוחן מדוע נוצר פער בולט בין ההישגים הנראים לעין ובין תחושת הציבור ומונה את הסיבות האפשריות לתחושת החמצה שרווחה בציבור.

# "עופרת יצוקה": יחסי הדרגים ותוצאות המבצע

גיורא איילנד

מבצע "עופרת יצוקה" הסתיים, אבל לא כל העובדות ידועות וחסרה פרספקטיבה של זמן. יחד עם זאת נראה כי ניתן להתייחס לשני נושאים מרכזיים: האחד – התפתחות תהליכים, בעיקר בנוגע לקשר שבין הדרג המדיני לדרג הצבאי; והאחר – תוצאות המבצע, כלומר באיזו מידה הושגו מטרות המבצע. בשני אלה עוסק מאמר זה.

## התהליכים

שלושת המשפטים החשובים ביותר בפקודת מבצע (על פי סדר יורד) הם: המטרה – מה רוצים להשיג; המשימה – מה צריכים לעשות (כדי להשיג את המטרה); השיטה – כיצד לבצע את המשימה? חשיבות שלושת המשפטים נכונה בנוגע לכל דרג.

אולם כשמדובר בפקודת מבצע בדרג המטכ"ל, קיים היבט נוסף. אם המשפט השני והמשפט השלישי שייכים בעיקר לתחום הצבאי, הרי שהמשפט הראשון כולו מצוי באחריות הדרג המדיני, שצריך להגדיר (או לאשר) את מטרות המבצע, הלוא הן מטרות המלחמה.

כשמטרות המבצע אינן ברורות, משתנות תכופות או שאי אפשר ליישמן נפגעת מאוד יעילותה של הפעולה הצבאית. מלחמת לבנון השנייה הייתה דוגמה טובה לחוסר היעילות של פעולת הצבא, שנגרם בשל אי-בהירות בהגדרת המטרות. במובן זה סימן מבצע "עופרת יצוקה" שיפור של ממש. המודעות לצורך לדון במטרות המבצע הייתה קיימת מתחילת המבצע. בשלב מסוים (מאוחר, אך לא מאוחר מדי) התכנסו הרצונות השונים להגדרות ברורות ופשוטות, שאפשר ליישמן.

תהליך הגדרת המטרות היה ארוך ומפותל, ולכן פגע באפקטיביות והביא להתארכות מיותרת של המבצע למשך שבוע לפחות. הדבר התחיל בהגדרת מטרה

אלוף (מיל.) גיורא איילנד, חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי



כוללנית שבמרכזה ההנחיה "ליצור מציאות ביטחונית טובה יותר" – במילים אחרות, לרצות "שיהיה טוב יותר". אמירה זו אינה יכולה לשמש להגדרת מטרה, ואכן, רק שלושה ימים לאחר תחילת המבצע החל הדיון האמיתי, ובמרכזו הוויכוח בין שלוש גישות: הגישה המינימליסטית, שהסתפקה בהשגת הפסקת אש ארוכה שתתבסס על הרתעה; הגישה "האמצעית", שהגדירה את המטרה כהשמדת עיקר כוחו הצבאי של חמאס; והגישה המקסימלית, שהגדירה את המטרה כמיטוט שלטונו של חמאס ויצירת מציאות פוליטית חדשה, מלבד זו הביטחונית. כאמור, ההחלטה כי המטרה העיקרית של המבצע היא הגישה המינימליסטית, התקבלה שבועיים לאחר תחילת המבצע והביאה להתארכותו. גם אם נטען כי עבור המטרה המצומצמת נדרש ביצוע מהלך קרקעי, מהלך זה מיצה את עצמו לאחר יומיים-שלושה.

דיון חשוב כמעט באותה מידה, שגם הוא התארך ללא סיבה ברורה, עסק במשימה. המטרה השנייה של המבצע, שגם אם לא הוגדרה בתחילתו, הייתה מוסכמת ומוגדרת לאחר כמה ימים, נגעה לנושא הברחות הנשק ממצרים לישראל. הוסכם כי מטרתו השנייה של המבצע היא למנוע הברחות.

הוויכוח התנהל בנוגע למשימה, לא בנוגע למטרה. היו שתי גישות: האחת גרסה כי אין מענה אחר למניעת הברחות אלא על ידי שליטת ישראל בציר פילדלפי. על פי גישה זו, צה"ל צריך לקבל משימה להשתלט על הציר (ואם יש צורך, גם על העיר רפיח) ולהישאר שם לאורך זמן. בעיני התומכים בגישה זו נקרתה ההזדמנות לתקן את השגיאה שנעשתה לפני שלוש שנים כשישראל החליטה לפנות את הציר. הגישה האחרת גרסה, כי המטרה – מניעת הברחות לעזה – תושג באמצעות כלים מדיניים ולא צבאיים. הדיון בנושא זה נמשך גם הוא כשבועיים עד שאושרה הגישה השנייה.

בשני המקרים היה אפשר – וצריך – לקבל את ההחלטה לפני המבצע ולא במהלכו. אין זה אומר שאסור לשנות מטרות ומשימות גם במהלך מבצע, לפי התפתחותו, אלא שלא זה המקרה. תוצאות הפעולה הצבאית, הן של החלק האווירי והן של המהלך היבשתי, היו צפויות וידועות והן לא היו צריכות להשפיע על שתי סוגיות אלו.

להבדיל ממלחמות העבר, שבהן התוצאות בשדה הקרב הן אלו שקבעו את התוצאות המדיניות, כיום הפתרון המדיני כמעט אינו קשור למידת ההצלחה הטקטית.

להבדיל ממלחמות העבר, שהתוצאות בשדה הקרב הן אלו שקבעו בהן – ולעתים בלעדית – את התוצאות המדיניות, כיום המצב שונה. הפתרון המדיני (ה"אקזיט" מהמבצע) כמעט אינו קשור למידת ההצלחה הטקטית. נכון היה אפוא לו התחילו הדיון המדיני והעיסוק בשאלה "איך מסיימים את המבצע

הזה" לא ארבעה ימים לאחר תחילת המבצע אלא ארבעה חודשים לפני תחילתו. באופן זה היה אפשר להבהיר לעצמנו מה אנחנו רוצים, וחשוב יותר – היה אפשר לתאם מראש עם ארצות הברית את אופן סיום המבצע, וכך להימנע ממבוכה מיותרת בכל הקשור לדיון במועצת הביטחון.

## התוצאות

בסופו של דבר הוגדרו שלושה יעדים למבצע: הראשון – ליצור שקט שישרור לאורך זמן; השני – למנוע את יכולת חמאס להתחמש; והשלישי – להחזיר את גלעד שליט. יעד זה הוגדר, ולא חד-משמעית, רק לקראת סוף המבצע.

היעד הראשון, שקט שישרור לאורך זמן, סביר שהושג בעיקר בשל שיקום ההרתעה מצד ישראל, אך לא רק בגלל זה. חמאס הוא בראש ובראשונה תנועה פוליטית עם שאיפות פוליטיות, וככזה, שאיפתו המידית היא לייצב את שלטונו בעזה, ובעתיד להגיע למצב דומה גם ביהודה ושומרון.

האתגרים העומדים בפני חמאס כבדי משקל. מדובר לא רק בשיקום ההריסות בעזה וביכולת לדאוג למזון ולתרופות ליותר ממיליון תושבים, אלא גם ביכולת לקבל תמיכה כלשהי משחקנים נוספים, בעולם הערבי לפחות. סביר כי סדר העדיפויות של חמאס יכתיב ראשית לכול את חיזוק אחיזתו הפוליטית והשלטונית לפני שיפנה להרפתקה צבאית נוספת. הציבור בעזה, כך נראה, נותן לו אשראי, אך לא בלתי מוגבל. ברור כי סבב אלים נוסף שיביא גל נוסף של חורבן יכול לקומם עליו את האוכלוסייה. נדרש גם שהקהילה הבינ-לאומית לא תחרים את חמאס, כדרישת ישראל, אלא להפך, תסכים לתת את כל הסיוע הכלכלי-הומניטרי בשיתוף חמאס, במקום לעשות זאת באמצעות ארגונים שונים, והדבר יאפשר את התניית הסיוע בקיומו של שקט מוחלט.

היעד השני, שעיקרו הבטחת הפסקה של הברחות הנשק ממצרים לעזה, טרם הושג משום שאין כמעט קשר בין ההצלחות הצבאיות של צה"ל בעזה ובין סוגיה זו. פתרון הבעיה תלוי לחלוטין ברצונה של מצרים ולזו אין אינטרס מובהק להפסיק את הברחות. ראשית, המשך מצב שחמאס פוגע בישראלים וישראל פוגעת באנשי חמאס אינו מטריד את מצרים כל עוד הדבר נעשה על "אש קטנה"; שנית, תעשיית

היעד הראשון, שקט שישרור לאורך זמן, יושג בעיקר בשל שיקום ההרתעה מצד ישראל.

ההברחות מפרנסת גורמים רבים, מראשי הבדווים באזור עד מפקדים מצרים בגזרה. נשאלת השאלה כיצד, על בסיס תוצאות המבצע, אפשר לשכנע את מצרים לשנות את גישתה? בידי ישראל מנוף אפקטיבי אחד, והוא המעברים בין ישראל לעזה.

לישראל ולחמאס יש אינטרס משותף העומד בסתירה לאינטרס של מצרים, והוא שהקשר הכלכלי של עזה עם העולם החיצון ייעשה דרך מצרים ולא דרך ישראל. ישראל יכולה להציג קו נוקשה בנושא המעברים בינה ובין עזה, ובתוך כך היא תסכים – בניגוד לאינטרס שלה – לפתוח את המעברים לתנועת אנשים וסחורות רק אם יהיה גבול עזה-מצרים סגור כהלכה נגד הברחות נשק.

אם תסכים מצרים לשנות את גישתה, יש לדרוש ממנה לעצור את התנועה הלא חוקית של אנשים וסחורות באזור היחיד בו ניתן לעשות זאת ביעילות. אזור זה אינו פילדלפי. פילדלפי הוא מסדרון צר שמשני צדיו – הפלסטיני והמצרי – ישנם בתים, והאוכלוסייה הגרה בשני הצדדים מתייחסת לאותן משפחות. כל עוד זו הגאוגרפיה וכל עוד זו הדמוגרפיה אי-אפשר לעצור את הברחות שם. לא יעזרו טכנולוגיה גרמנית, הדרכה אמריקנית וכוחות אירופיים.

מצרים יכולה ליצור "אזור ביטחון" של כחמישה ק"מ מדרום לפילדלפי. באזור זה, שהוא ריק ממבנים ומאוכלוסייה, אפשר להקים שתי גדרות במרחק של שני ק"מ זו מזו, ולהבטיח שאיש לא ייכנס לשטח שביניהן. את האזור יחצה כביש אחד, ואפשר להקים בו שערים עם משקיפים וטכנולוגיה מתקדמת, וכאן אפשר לעצור הברחות, אם רוצים. במילים אחרות, הגבול המדיני בין עזה ובין מצרים יישאר פילדלפי, וללא קשר תפעל מצרים בתחומה, באופן עצמאי, לעצור את הברחות.

אחת ההתפתחויות המטרידות בנושא זה היא ההסכם החפוז שנחתם בין ישראל לארצות הברית יומיים לפני הפסקת האש. על פי הסכם זה, תדאג ארצות הברית לעצור את הנשק, שרובו מגיע מאיראן, עוד לפני הגעתו לסיני. זהו הסכם פוליטי שמשמעויותיו המבצעיות קלושות ובעייתיות אם רואים בו תחליף לפתרון ממשי לבעיית הברחות.

היעד השלישי, החזרתו של גלעד שליט, לא הוגדר בשום שלב כאחת ממטרות המבצע. את זאת הגורמים הפוליטיים דאגו להדגיש. עם זאת, בעקבות לחצי דעת קהל הוכנס הנושא לרשימת דרישותיה של ישראל. נכון לעתה טרם נראית התקדמות של ממש. עם זאת, חשוב להדגיש כי ישראל תוכל להחזיר את גלעד שליט "במחיר סביר" של שחרור אסירי חמאס רק אם תדאג לקשור אותו לנושא המעברים. בשני הנושאים מדובר בפתרון של בעיה הומניטרית. האחת כואבת יותר לחמאס, והאחרת כואבת יותר לנו. אם לא נדע לכרוך

ההסכם החפוז שנחתם בין ישראל לארצות הברית לפני הפסקת האש הוא הסכם פוליטי שמשמעויותיו המבצעיות קלושות ובעייתיות, אם רואים בו פתרון לבעיית הברחות.

ביניהן, נאבד מנוף חשוב. ישראל שוגה כשהיא מוכנה להרחיב את פתיחת המעברים בלי להתנות זאת בביקור של הצלב האדום אצל החייל הישראלי.

## סיכום

מבצע "עופרת יצוקה" היה מהלך מוצלח בכל קנה מידה, ובוודאי אם משווים אותו למלחמת לבנון השנייה. נכון שהאויב היה חלש יותר וגם הנסיבות מורכבות פחות, ובכל זאת יש מקום לשביעות רצון הן משיפור בולט באופן הפעולה של צה"ל, של פיקוד העורף ושל שאר הרשויות. אפשר לציין בחיוב כי כמה מלקחי ועדת וינוגרד, בכל הקשור לתהליך קבלת ההחלטות, השתפרו מאוד, וגם תהליך הגדרת מטרות המבצע השתפר. עם זאת, המערכה המדינית החלה להתנהל באיחור, היא לא הייתה מתואמת ומשולבת עם הפעולה הצבאית, היא הובלה בנפרד על ידי גורמים שונים (משרד הביטחון מול מצרים, ראש הממשלה ושרת החוץ מול גורמים אחרים). בצד ההצלחות לוותה המערכה המדינית גם בתקלות מיותרות (העלבת שר החוץ של צרפת, הריב המיותר עם הטורקים, הדיון במועצת הביטחון והתקרית המביכה בין אולמרט לקונדוליסה רייס).

חשוב לדעת שהנושא המדיני ביסודו מורכב יותר מהצבאי. בתחום הצבאי היו, במקרה זה לפחות, שני שחקנים, ישראל וחמאס. בין שני אלו התקיים מאבק בעל אופי של "משחק סכום אפס". בתחום המדיני היו עוד שחקנים רבים שהאינטרסים שלהם מורכבים ומגוונים. לכן כדי להגיע לתוצאה אופטימלית נדרשים תכנון ותיאום מוקדמים, ביצוע סימולציות ובחירה יום-יומית בין חלופות. קשה לומר כי כל זה בוצע באופן מרשים.



## **מערכת עדכן אסטרטגי**

**פותרת שעריה**

**ומזמינה מאמרים של חוקרים ומומחים  
בתחומי הביטחון הלאומי של ישראל.**

**אורכו של מאמר לא יעלה על 3000 מילים  
ויוצגו בו הערות שוליים כמקובל.  
המחבר יצרף למאמר תקציר תוכן בן כ-70 מילים.**

**המערכת תקבל מאמרים (קובץ WORD) בעברית או באנגלית  
לכתובת הדוא"ל הבאה: [info@inss.org.il](mailto:info@inss.org.il)**

**השיפוט והבקרה של המאמרים מתבצעים בשלושה מעגלים:  
המערכת; צוות חוקרי המכון; בקרה חיצונית.**

**אין לשלוח מאמרים שנמצאים כבר בתהליכי בקרה או כאלה  
שראו אור מעל במה כלשהי.**

# **עדכן אסטרטגי**

# "עופרת יצוקה" – הפן המדיני

## עודד ערן

שלוש סוגיות ימשיכו להעסיק את הקהילה הבין-לאומית גם לאחר שהסיגה ישראל את החייל הישראלי האחרון מרצועת עזה. הראשונה היא מידתיות תגובתה לירי הקאסם; השנייה היא השימוש בסוגי נשק ותחמושת מסוימים; והשלישית היא הירי על מבנים של מוסדות בין-לאומיים הפועלים ברצועה. העיסוק בהן יהיה המחיר שתצטרך ישראל לשלם כדי לקבע, ככל שהדבר ניתן, משוואה חדשה בדעת הקהל הבין-לאומית בכל הקשור להתנהגותה במלחמתה הא-סימטרית בארגוני טרור, הפועלים מולה מתוך אוכלוסיות אזרחיות תמימות ותמימות למחצה.

במלחמה בעזה נפרצו כמה סייגים שהטילה ישראל על עצמה במלחמות הקודמות. כך למשל פגעו כוחות צה"ל במתכוון במסגדים ובבתי ספר על סמך מידע שבאתרים אלו מצויים נשק, תחמושת וגם חמושים מאנשי חמאס. בהקשר זה ראוי לציין את התגובה המזערית, גם בעולם המוסלמי לפגיעות אלו. יש להניח שהיא משקפת "הודאה" לא ישירה בשימוש שנעשה במבנים אלו לצורך הפעילות נגד ישראל. סייגים מסוימים אחרים נוספו, כגון אי-השימוש בפצצות מצרר, בין השאר בשל הביקורת בעולם ובארצות הברית לאחר השימוש הנרחב בהן ב-2006.

במלחמת לבנון השנייה ב-2006 היה אפשר להבחין במגבלות שהטילו על עצמם הן הדרג המדיני והן הדרג הצבאי הפוקד בשלושת התחומים שצוינו לעיל,

ואילו במבצע "עופרת יצוקה" הוסרו כמה מהן. הסרתן נבעה להערכתי משלוש סיבות. הסיבה הראשונה היא הרצון למזער ככל הניתן את מספר הנפגעים בקרב הכוחות הלוחמים הישראליים, כתגובה צפויה למלחמת לבנון השנייה; הסיבה השנייה נבעה מהמידע המוצק על השימוש שעושה חמאס במבנים אזרחיים, היינו בתי

הספר, מסגדים ומתקנים של ארגונים בין-לאומיים; והסיבה השלישית קשורה לזהותו של האויב במקרה זה, היינו חמאס. מותר היה לדרג המדיני שהחליט על

במלחמה בעזה נפרצו כמה סייגים שהטילה ישראל על עצמה במלחמות הקודמות.

ד"ר עודד ערן, ראש המכון למחקרי ביטחון לאומי

מבצע "עופרת יצוקה" להניח כי הקהילה הבין-לאומית תגלה מידה רבה יותר של "סלחנות" כלפי ישראל במלחמתה נגד ארגון שאינו מקובל על מדינות אירופה, ארצות הברית ואחרות. גם כמה מהממשלים בעולם הערבי מתייחסים אל מנהיגי חמאס כמי שכפאם שד.<sup>1</sup>

עיסוקה של המנהיגות הפוליטית הבין-לאומית בסוגיות אלו יושפע מכמה גורמים, ובהם עיסוקה הפנימי של ישראל עצמה בחקירת השאלות האלו, ובייחוד השימוש בסוגי תחמושת מסוימים, מהירות השיקום ההומניטרי ושיקום התשתיות בעזה ומידת שיתוף הפעולה שתגלה ישראל בפעילות זו, ולבסוף – באווירה הפוליטית הבין-לאומית בעקבות הבחירות בישראל, הקמתה של הממשלה החדשה והתייחסותה לחידוש התהליך המדיני עם הפלסטינים.

עיתוי המבצע הצבאי בעזה וסימומו מוכיח שממשלת ישראל היוצאת נתנה את הדעת לשיקולים בין-לאומיים. הסגת החייל הישראלי האחרון מעזה לפני שהושבע נשיאה החדש של ארצות הברית היא דוגמה לכך. גם יצירת המסדרון ההומניטרי במהלך המבצע מצביעה על הרגישות (המוצדקת) לנושא ולדרישות הבין-לאומיות. הממשלה הבאה בישראל תאלץ לגלות יכולת תמרון מורכבת יותר מול הלחצים שתפעיל הקהילה הבין-לאומית בסוגיות השונות שמקורן במבצע צבאי בעזה מצד אחד והסוגיה הרחבה יותר של קידום התהליך המדיני במזרח התיכון מצד אחר.

בביקורם של ששת המנהיגים האירופים (ראש ממשלת צ'כיה, הנשיאה הצ'כית התורנית של האיחוד האירופי, נשיא צרפת, קנצלרית גרמניה, ראש ממשלת בריטניה, ראש ממשלת איטליה וראש ממשלת ספרד) בירושלים ב-18 בינואר 2009 הם נמנעו מלדון בשאלות של המידתיות, השימוש בנשק מסוים והפגיעה במוסדות בין-לאומיים ברצועת עזה, אך כולם הדגישו את רצונם לראות התקדמות בתהליך המדיני.

ראש ממשלת צ'כיה, שמדינתו היא בין המדינות הידידותיות ביותר לישראל באיחוד האירופי, אמר בהתייחסו לפסגה בשארם א-שיח', שעות אחדות לפני המפגש עם ראש הממשלה אולמרט: "המשתתפים קראו כמובן לכל הצדדים הנוגעים בדבר לחדש את תהליך

מותר היה לדרג המדיני להניח כי הקהילה הבין-לאומית תגלה מידה רבה יותר של "סלחנות" כלפי ישראל במלחמתה נגד ארגון שאינו מקובל על מדינות אירופה.

השלום מוקדם ככל שניתן. הם הסכימו כי תפקידו הפעיל של הממשל האמריקאי החדש בתהליך חיוני לחלוטין והביעו את התקווה שהתהליך יהיה הנושא המועדף של הממשל במדיניות החוץ שלו". נשיא צרפת הזדרז באותו מפגש להציע פסגה שתדון בשאלה "כיצד המדינה הפלסטינית תשכון בשלום עם מדינת ישראל".<sup>2</sup>

אכן, הסימנים הראשונים מצדו של הנשיא אובמה, ובכללם שיחות הטלפון שניהל עם מנהיגים במזרח התיכון מיד עם כניסתו לתפקיד, מצביעים על כוונת הממשל להעניק עדיפות לתהליך המדיני. הנשיא החדש יאלץ להמתין עד אשר תתבהר התמונה הפוליטית הפנימית בישראל ובזירה הפלסטינית. יטעו אלו שיניחו כי הממשל החדש יירתע מלעסוק בנושא בשל הצורך לעסוק במשבר הפיננסי הגלובלי או בשאלות, כגון המלחמה באפגניסטן וההחלטה להוציא את הכוחות האמריקניים מעיראק.

בתהליך קבלת ההחלטות בממשל החדש בווישינגטון אשר לדרך שארצות הברית צריכה לטפל בה בסוגיות הסכסוך הישראלי-פלסטיני והישראלי-סורי יאלצו משתתפיו להתמודד עם החולשות של המערכות המדיניות באזור ועם הבעיות שהתגלעו וחודדו במבצע "עופרת יצוקה". בישראל, ברשות הפלסטינית ובין המשתתפים הנוספים בתהליך המדיני בין ישראל ובין הפלסטינים תתעורר ההשוואה בין רצועת עזה ובין השטח שבשליטת הרשות הפלסטינית. במילים אחרות, השאלה היא כיצד למנוע את העתקת המצב ששרר בעזה ליהודה ושומרון, היינו יכולת ארגוני הטרור למיניהם לייצר ולשגר רקטות, פרימיטיביות ככל שיהיו, והאם ישראל יכולה להסכים לתחליפים פלסטיניים או בין-לאומיים לפעילותה היא באזור זה.

המבצע החריף את מערכת היחסים הפנימית בין חמאס לפתח, והיא תפחית עוד יותר את יכולתו של אבו מאזן (או של יורשו) לנהל באפקטיביות משא ומתן

עם ממשלת ישראל שיעסוק בכל סוגיות הליבה. החלטת מועצת הביטחון 1860 לא הזכירה את חמאס, אבל מאמצי השיקום בעזה יחייבו הידברות עם "השלטון" שם, ונראה כי הרצון לחזק את משטר הפסקת האש יגרום לכמה ממדינות האיחוד האירופי לשקול הקלה בתנאי הסף להידברות עם חמאס. תוצאה אפשרית של הקלה זו תהיה ערעור נוסף במעמדו של אבו מאזן. המבצע חידד עוד יותר את מערכת היחסים בין המשטרים המתונים בעולם הערבי ובין איראן. לא קשה לנחש למי התכוון הנשיא מובראק בנאומו בוועידה בכווית ב־19 בינואר 2009 כאשר אמר שאין להניח לכוחות חיצוניים לנצל

המבצע החריף את מערכת היחסים הפנימית בין חמאס לפתח, והיא תפחית את יכולתו של אבו מאזן לנהל באפקטיביות משא ומתן עם ממשלת ישראל שיעסוק בכל סוגיות הליבה.

את הטררגדיה של הפלסטינים כדי לפלוש לתוך העולם הערבי.<sup>3</sup> אין להניח שאיראן תזנח את גרורתה חמאס ולא תסייע לשיקומה הכלכלי, הצבאי והמדיני.

שאלה נוספת שעמה יצטרך הממשל החדש להתמודד, בייחוד אם יחליט להיכנס לעובי קורת המשא ומתן בין ישראל וסוריה, היא מערכת היחסים עם טורקיה. במהלך המבצע נקטו ראשיה של מדינה זו שפה בוטה וביקורתית על



ישראל. ייתכן שהתבטאויות אלו משקפות כעס על שראש ממשלת ישראל, שביקר באנקרה ימים אחדים לפני תחילת המבצע, לא רמז לעמיתו על כוונת ישראל לתקוף בעזה, ועל שטורקיה נדחקה, תוך כדי הניסיונות להביא להפסקת אש, ממרכז הזירה המדינית כאשר מצרים קוטפת את מרבית הפרות המדיניים. דחיקתה הצפויה של טורקיה גם מתפקיד המתווך המדיני במסלול הסורי-ישראלי עלולה להביא להחרפה נוספת ביחסי אנקרה-ירושלים. על ממשלת ישראל החדשה להשקיע מאמץ בבקרת נזקים הן עם ממשלת טורקיה והן עם ירדן, שכל עימות ישראלי-פלסטיני מעורר בה חרדות קיומיות כמעט. אם נכונה ההערכה שראש המודיעין הכללי של ירדן סולק לאחרונה על רקע ניסיונו לשפר את היחסים עם חמאס-ח"ל, הדבר מצביע על ההתרוצצות הפנים-ירדנית בנושא.<sup>4</sup>

עבדאללה מלך ערב הסעודית אמר בנאומו בוועידה בכווית: "על ישראל להבין כי הבחירה בין מלחמה ובין שלום לא תישאר פתוחה לעד וכי יזמת השלום הערבית המונחת היום על השולחן לא תישאר שם לעד".<sup>5</sup> החלטת מועצת הביטחון 1860 מ-8 בינואר 2009 על האירועים בעזה מציינת את חשיבות יזמת השלום הערבית בקריאתה לחידוש המאמצים להשכנת שלום.<sup>6</sup> גם בשאלה זו, של שילוב היזמה הערבית במשא ומתן הישראלי-פלסטיני, יאלץ הממשל החדש לדון ולהכריע בטרם יחליט להתניע את חידוש המשא ומתן בראשותו.

מדינות ערב המתונות, ובייחוד מצרים, גילו נכונות בפומבי להתעמת עם איראן וגרורותיה. יש להניח שהן יתבעו מארצות הברית בתמורה תמיכה איתנה יותר בזימה.

אלו הן רק מקצת השאלות המדיניות המתעוררות ומתחדדות בעקבות מבצע "עופרת יצוקה". קיימים ביניהן יחסי גומלין מסועפים כמו שקיימים בין שחקנים ראשיים (או הרואים בעצמם כאלו) בזירה המדינית

שעניינה פתרון הסכסוך הישראלי-ערבי. ממשלת ישראל החדשה תזדקק לכושר תמרון ותחכום מרבי כדי להתמודד עם הסוגיות המידיות של המבצע ועם השאלות שיש להן השלכות עמוקות על ביטחונה ועל מעמדה הבין-לאומי.

עבדאללה מלך ערב  
הסעודית: יזמת השלום  
הערבית (המוצעת  
לישראל) המונחת היום  
על השולחן לא תישאר  
שם לעד.

## הערות

- 1 בוועידת הפסגה הערבית בכווית ב-19 וב-20 בינואר 2009 אמר מלך ערב הסעודית: "אני חייב לומר בכל הכנות לאחיי הפלסטינים שהסכסוך הפנימי ביניהם מאיים על מאבקם יותר מאשר פלישת ישראל".
- 2 מברק משרד החוץ לנציגותיו מיום 18 בינואר 2009
- 3 Egyptian State Information Service 19.1.20
- 4 Jerusalem post, 30/12/2008
- 5 Arab News 20/1/09
- 6 (8 סעיף) (2009) 1860 / Res / S

# החזית האזרחית במבצע "עופרת יצוקה": תפקוד נאות מול אתגר מוגבל

מאיר אלרן

האתגר לחזית האזרחית, ברמה הלאומית, במהלך מבצע "עופרת יצוקה" היה מוגבל למדי. אמנם ברמה האישית, אלה שניזוקו, במעגלים המידיים והקרובים, חוו ללא ספק חוויה קשה, אולי טראומטית, אולם במבחן כללי – ציבורי, בראייה מדינתית ואפילו בראייה אזרחית של הקהילות בטווחי הפגיעה, היה האיום הממשי על האוכלוסייה האזרחית מצומצם יחסית, לא רק במבחן מספרי השיגורים,<sup>1</sup> אלא גם במבחן הפגיעות והנזקים הישירים והעקיפים: שלושה הרוגים, 13 פצועים קשה ובינוני, כמה עשרות פצועים קל ועוד כמה מאות שנזקקו לטיפול בשל חרדה. 35 משפחות פונו מבתיהן לאחר שניזוקו מרקטות. גם שגרת החיים בדרום הארץ, באזור כיסוי הרקטות, נפגעה חלקית בלבד. השיבוש הבולט היה בהפסקה הארוכה של הלימודים במוסדות החינוך. מנגד, היה שיעור ההתייצבות הממוצע לעבודה במפעלים בדרום יותר מ־85 אחוזים.<sup>2</sup> היקף הפינוי העצמי של תושבים מהדרום היה זניח. לא היה צורך בפינוי יזום או ב"ריענון". התנהלות האוכלוסייה הייתה בדרך כלל מאופקת, סדורה וממוקדת, ותרמה בכך לשיעור הנמוך של נפגעים. בכל ממד של השוואה, אם מול התחזיות המאיימות, כמו שהוצגו לציבור לפני העימות, אם מול מה שהתרחש בצפון במלחמת לבנון השנייה (ממוצע יומי של 140 רקטות תקינות ששיגר חזבאללה) ואם מול פוטנציאל האיום הכולל הקיים על העורף, בתרחיש של עימות רב־חזיתי, עברה על החזית האזרחית סערה תחומה, גם אם זו הועצמה באופן מלאכותי משהו על ידי התקשורת.

במאמר זה ייבחנו שני היבטים עיקריים: רמת תפקודה של המערכת האחראית לטיפול בחזית האזרחית ומשמעויותיה לעתיד וסוגיית החוסן הציבורי ומידת השפעתו על ניהול העימות ותוצאותיו.

בניסיונות שנוצרו בחזית האזרחית, במבצע "עופרת יצוקה", אפשר לסכם את תפקודן של המערכות המופקדות על הטיפול בעורף כטובה. שתי מערכות בלטו

מאיר אלרן, חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי

במיוחד ברמת תפקודן, להבדיל ממה שקרה בקיץ 2006: פיקוד העורף והרשויות המקומיות. ככלל, פיקוד העורף למד, יישם והטמיע היטב לקחים שהופקו מתפקודו הבעייתי בעבר. מערכות ההתרעה שפותחו ונפרסו בשטח הוכיחו בדרך כלל את תרומתן, למעט תקלות מקומיות.<sup>3</sup> הקשר ההדוק עם הרשויות המקומיות, גם באמצעות יחידות הקישור (יקל"ר) החדשות שנבנו ואומנו, היה טוב ותורם. כך גם הקשר ושיתוף הפעולה עם משרדי הממשלה. מערכת ההסברה לאזרחים הייתה יעילה בתפקודה ומאופקת כהלכה בביטוייה; ויותר מכול – הפיקוד קיבל עליו אחריות מובילה בכל הקשור לטיפול בחזית האזרחית. יש בכך מסר חשוב, אך מעורב: מצד אחד הוכח שוב שכאשר צה"ל מתגייס במלוא עצמתו וכישוריו הארגוניים למשימות אזרחיות במהותן הוא מסוגל לתרום רבות וביעילות. זה הצד המעודד; מצד אחר מנקרת השאלה באיזו מידה נכון שבמדינה דמוקרטית יקבל גורם צבאי אחריות והובלה על תחומים אזרחיים מובהקים. דוגמה לכך היא סגירת בתי הספר בדרום, על פי החלטת פיקוד העורף, שגם אם נעשתה בהתייעצות עם משרד החינוך והרשויות המקומיות, התקבלה בעיקרה על פי שיקולי הדרג הצבאי.

אשר לרשויות המקומיות: כאן ההישג אולי חשוב יותר. להבדיל מכמה מהרשויות בצפון במלחמת לבנון השנייה, פעלו עכשיו הרשויות המקומיות בדרום, ככלל, בצורה נאותה ומעוררת ביטחון. הדבר אמור לא רק בכל הקשור לתפקודן הטכני, החשוב כשלעצמו, אלא אולי משמעותית יותר הייתה התנהלותם של ראשי הרשויות, כמה מהם חדשים בתפקידם; הם הפגינו מנהיגות מאופקת, הובלה וקבלת אחריות. יש בכך אולי משום ביטוי לשלב מתקדם של תהליך, אמנם אטי אך ראוי, שעיקרו הפנמה של תובנה מרכזית ברמה המוניציפלית. תמציתה: להנהגה המקומית ולצוותים המקצועיים שלה יש תפקיד מכריע לא רק בשגרה, אלא גם בשעת חירום. הפנמה כזו חיונית לבניית יכולות ברמה המקומית ולכינונה של חברה אזרחית חזקה, היודעת להתמודד בהצלחה, בכלים אזרחיים, עם אתגרים של איומים צבאיים למחצה על הציבור.

המסר המוצע כאן ברור: מול מגוון האיומים הקיים

והעתידי על העורף, יש צורך בהמשך רצוף של בנייה נכונה ומאוזנת של יכולות החזית האזרחית והמערכות המופקדות על ההגנה עליה. יש חשש שמא יפגעו ההצלחות של ניהול העימות הנוכחי בחזית האזרחית הישראלית – בחזקת מנוחה על זרי הדפנה – בתנופת העשייה הנדרשת כך שיצטמצם הפער בין פוטנציאל

בנסיבות שנוצרו בחזית האזרחית אפשר לסכם את תפקודן של המערכות המופקדות על הטיפול בעורף, כטובה.

האיום ובין המענה. במשימה מורכבת זו יש לרשות החירום הלאומית (רח"ל) תפקיד מכריע ואתגר קשה.

כאן המקום לבחון את סוגיית החוסן הציבורי בראייה מפוכחת. החוסן הציבורי הוא תופעה חברתית-פוליטית, המשקפת את התנהלותו ואת תגובותיו של הציבור (שלא נפגע במישרין) בהתאם לעצמתו של מצב דחק שהוא חווה, ובעיקר את יכולותיו לשוב להתנהלות שגרתית במהירות. ציבור המגיב בהתאם לטראומה וחוזר במהירות להתנהלות שגרתית יוגדר כבעל ממדי חוסן גבוהים, ולהפך. על פי הגדרה זו, אטען כי הציבור הישראלי כולו, ובכללו הציבור המתגורר בדרום, בטווחי הרקטות של חמאס, לא חווה במהלך "עופרת יצוקה" טראומה של ממש. אין מדובר באלה שאיתרע מזלם ונפגעו במישרין מהרקטות. היקף הפגיעות במהלך ההתקפות של 22 ימי הלחימה וכן אופיין של הפגיעות האלה לא יצרו טראומה ציבורית של ממש בדרום הארץ, וודאי לא לעומת מה שאירע במלחמת לבנון השנייה בצפון וגם לא כמו שהיה אפשר אולי להתרשם מהתקשורת הישראלית. נוצרה ללא ספק מצוקה בהיקפים שונים לפרטים רבים ולקהילות, אולם היקף הפגיעות והנפגעים, הירידה בו מהשבוע השני, צורת ההתנהלות של המערכות המטפלות, מצב הרוח הציבורי ומה שנתפס כהצלחות של צה"ל<sup>4</sup>, כל אלה הפחיתו במידה רבה את פוטנציאל הטראומה ואת השפעותיה על התנהלות הציבור. השגרה גברה, במרבית המקרים והמגזרים (להוציא המגזר החשוב של מוסדות החינוך), על המצוקה. המורל הציבורי הגבוה וכן התמיכה הגורפת במנהיגות המדינית והצבאית נשמרו כל המבצע. החוסן הלאומי לא עמד במבחן קשה כמו שנצפה לפני העימות או כמו שצפוי בתרחיש של עימות נרחב עם מצבי דחק משמעותיים בעתיד.

המסקנה המובילה מכל זה היא כדלקמן: היערכות נכונה ומקדימה של החזית האזרחית, תוך כדי השקעה בכל המערכות הצבאיות, האזרחיות וההתנדבותיות העוסקות בנושא, מוכיחה את עצמה בשעת מבחן. מול פוטנציאל האיום העתידי הגבוה על העורף והסיכונים האסטרטגיים הטמונים בו, יש צורך בהמשך רצוף של תשומות מאוזנות בכל מרכיבי סל המענה: חיזוק הרתעתה של ישראל ויכולות המניעה, הסיכול וההשמדה של מערכי השיגור התלול מסלול, פיתוח של ההגנה האקטיבית, ובכללה הטקטית-מקומית, עיבוי ההגנה הפסיבית, ובכלל זה מיגון סלקטיבי בנקודות רגישות (למשל מוסדות חינוך, שנחשפו כנקודות תורפה) וכן שיפור ביכולות הטיפול הפסיכו-סוציאליות, בדגש על הובלה של הרשויות המקומיות. חשוב להמשיך בתנופה במאמצים שהוחל בהם בעקבות מלחמת לבנון השנייה. חשוב לגבש תכנית לאומית כוללת רב-שנתית מתוקצבת ולנהל במרוכז את יישומה הרצוף. כך יגדל הסיכוי להתנהלות מוצלחת בחזית האזרחית גם בעימות הבא.

החוסן הלאומי לא עמד  
במבחן קשה כמו שנצפה  
לפני העימות או כמו  
שצפוי בתרחיש של עימות  
נרחב עם מצבי דחק  
משמעותיים בעתיד.

## הערות

- 1 על פי הודעת ארגון עז אל-דין אל-קסאם, הזרוע הצבאית של חמאס, שוגרו במבצע 345 קסאמים ו-213 רקטות גראד. יותר מ-70% מהם נפלו בשטחים פתוחים. מדובר בממוצע יומי של 23 רקטות משך כל ימי המבצע; ממוצע יומי של 37 רקטות בשבוע הראשון; 21 רקטות בשבוע השני ו-16 רקטות בשבוע השלישי. כן נורו כמה מאות פצמ"רים (412 לגרסת הארגון).
- 2 **כלכליסט**, 15 בינואר 2009.
- 3 הרחבת טווח הרקטות ליותר מ-20 ק"מ, הגם שנצפתה על ידי המודיעין לפני המבצע, לא הביאה בעקבותיה – ואולי לא היה מספיק זמן – להיערכות מלאה של הפיקוד, של הרשויות ושל התושבים באזורים הרחוקים.
- 4 ב-13 בינואר 2009 קבעו 78 אחוזים מהנשאלים בסקר **הארץ**, כי המבצע הוא הצלחה. ב-18 בינואר, מיד לאחר תום הקרבות, בסקר שפורסם בערוץ 10, צנח שיעור המשיבים הרואים במבצע הצלחה ל-41 אחוזים, בדיוק כמו שיעורם של אלה שסברו כי מדובר בכישלון.

# החוק הבין-לאומי במבחן המבצע בעזה

## רובי סייבל

שילוב של גורמים הוביל לעניין הרב שמגלים בארץ ובעולם בסוגיות החוק הבין-לאומי כפי שהן באות לביטוי בהיבטים השונים של מבצע "עופרת יצוקה" בעזה. עם גורמים אלו נמנים בין היתר מעמדה המדיני, האמורפי משהו, של רצועת עזה; הבעיה של החלת כללי מלחמה בלחימה אסימטרית בין צבא מודרני לקבוצות גרילה עירוניות; תפקידה של מועצת הביטחון של האו"ם; המעורבות של מדינות אירופיות ומדינות אחרות בניסיונות ליישב את הסכסוך בין ישראל לפלסטינים; המעורבות האינטנסיבית של ארגונים לא ממשלתיים בעזה; הסיקור הנרחב על המתרחש בעזה כפי שהוא מובא בעיתונות העולמית וברשתות הטלוויזיה הערביות; התפקיד המתרחב והולך של השיח המשפטי בחברה הישראלית ובצה"ל, וניסיונות של ארגונים פלסטיניים ותומכיהם לתייג את מבצע "עופרת יצוקה" ואת הטקטיקות של ישראל כבלתי חוקיים.

בין סוגיות החוק הבין-לאומי הרלוונטיות לדיון במבצע יצוינו להלן כמה תוך בחינת הנאמר בחוק והצגת הפרשנות הראויה לו בהקשר המבצע בעזה.

### הגנה עצמית נגד קבוצות גרילה עירוניות

החוק הבין-לאומי ומגילת האו"ם מכירים בזכות המוקנית למדינות להפעיל כוח כהגנה עצמית נגד מתקפה מזוינת עליהן. זכות זו חלה גם אם המתקפה מבוצעת בידי כוחות לא סדירים. לאחר מתקפת 11 בספטמבר הכירה מועצת הביטחון של האו"ם בזכותן של מדינות להגנה עצמית גם נגד מתקפות טרור. עם זאת, אם האזור שממנו יצאה ההתקפה נתון לכיבוש צבאי של המדינה המותקפת, אפשר לטעון שתחולת החוק היא זו של אמנת ז'נבה הרביעית, העוסקת בזכויות של הכוח הכובש לעצור ולנקוט פעולות משפטיות נגד מפירי החוק. אילו הייתה עזה

ד"ר רובי סייבל הוא פרופסור אורח למשפט בין-לאומי באוניברסיטה העברית בירושלים ובאוניברסיטת תל-אביב; לשעבר, היועץ המשפטי של משרד החוץ.

נתונה לכיבוש צבאי ישראלי לפני המבצע, אזי, על פי טיעון זה, הייתה צריכה ישראל פשוט לעצור את חוליות משגרי הטילים של חמאס. עם זאת, כיבוש מחייב שליטה יעילה, שהרי רק כך חלים על השטח המדובר חוקי הכיבוש, אולם ברור שבעזה לא הייתה שליטה מספקת של ישראל, אם בכלל, כדי לאפשר פעולות שיטור. הסטטוס החוקי של עזה אינו ברור, ובהיעדר השליטה היעילה והיכולת לבצע פעולות שיטור, מימשה ישראל, בצדק, את זכותה להפעיל כוח כהגנה עצמית נגד התקפות שמקורן בעזה, ולפיכך תחולת החוק היא על פי החוק של סכסוך מזוין.

### מידתיות בהפעלת כוח?

כדי להצדיק את טיעון ההגנה העצמית, השימוש בכוח חייב להיות פרופורציונלי להתקפה. תקרית גבול פעוטה אינה מצדיקה מתקפה מזוינת כוללת כתגובה. המידתיות ניתנת למדידה לא רק נגד התקפה אינדיבידואלית, אלא נגד הצטרפות של התקפות, אם היו חלק מדפוס. במבצע "עופרת יצוקה" הצדיקה מתקפת חמאס, ובכללה שיגורם של אלפי טילים, בבירור תגובה של מתקפה מזוינת, ואולם משעה שהצדדים מצויים בעיצומה של מערכה צבאית, כלל המידתיות אינו חל ואינו רלוונטי עוד, למעט ביחס לנפגעים אזרחיים. כללי המלחמה אינם כופים אפוא שיווי משקל כמו במשחק. בסכסוך מזוין צד אחד רשאי להפעיל כוח יוצא דופן כדי להשמיד את הכוחות הצבאיים ואת היכולות הצבאיות שמולו, ולא להגיב באותו מטבע דווקא. מועצת הביטחון של האו"ם הסמיכה את ארצות הברית ואת בעלות בריתה להביס את צבאו של סאדם חוסיין, ולא רק לכפות עליו לסגת מכווית. מדינה תוקפנית או ארגון תוקפני חייבים לתת את הדעת שהם עתידים לפגוש מדינה מותקפת שתפעיל "כוח לא פרופורציונלי" כדי להגן על עצמה.

### החלת כללי המלחמה על סכסוך אסימטרי

חמאס לא הכחיש שהתקפותיו היו מכוונות נגד יישובים ישראליים. התקפות שכאלה הן בבחינת הפרה של כללי המלחמה. על פי דיווחים שונים, היה מטה הנהגת חמאס ממוקם במרתף של בית חולים, והדבר הוא בבחינת הפרה גסה נוספת. הדדיות, שעל פי רוב היא מרכיב יסודי בחוק

בהיעדר שליטה יעילה ויכולת לבצע פעולות שיטור, מימשה ישראל, בצדק, את זכותה להפעיל כוח כהגנה עצמית נגד התקפות שמקורן בעזה, ולפיכך תחולת החוק היא על פי החוק של סכסוך מזוין.

הבין-לאומי, לא הייתה קיימת בסכסוך זה, ובכל זאת ראה צה"ל, ובצדק, את עצמו מחויב בהתנהגותו לכללי המלחמה, על אף ההתעלמות המוחלטת של הצד שמנגד מכללים אלה.

## נפגעים אזרחיים

במקום שהלחימה מתרחשת בשטח בנוי, פגיעה באזרחים היא תוצאה טרגית, אך בלתי נמנעת של מבצע צבאי. החוק הבין-לאומי מחייב שאם אזרחים נמצאים בקרבת מטרות צבאיות, יש לעשות את מרב המאמצים לצמצם עד כמה שניתן את הפגיעה באזרחים, ואלה לא יהיו בלתי פרופורציונליים לעומת היתרון הצבאי שאפשר להשיג. חמאס שיגר טילים מאזורי יישוב אזרחיים לעתים קרובות. במבצע "עופרת יצוקה" חזר צה"ל והזהיר אזרחים מפני התקפות קרובות, בעזרת עלונים ומסרים בטלפון בתפוצה רחבה. האזרחים הנפגעים היו שליש עד מחצית מכלל הנפגעים. נראה כי אין עוד צבא שנקט אמצעים שכאלה לצמצום הפגיעה באזרחים, וכן לא ידוע על סכסוך דומה בשטח בנוי, שאחוז האזרחים הנפגעים בו לעומת הנפגעים הלוחמים היה נמוך יותר מאשר במבצע "עופרת יצוקה".

## מטרות אזרחיות

מטרה אזרחית – מסגד, כנסייה או בית כנסת – המשמשת למטרות צבאיות כמו אחסון כלי נשק ותחמושת מאבדת את חסינותה מפני התקפה ונעשית מטרה לגיטימית. החלת כל כלל אחר תוביל להענקת יתרון לא הגיוני לאויב המסתיר את נשקו בבניין מסוג זה. בידי ישראל מידע כי בית חולים מסוים שימש מסתור לאנשי מטה של חמאס. עם זאת, נמנעה ישראל מלתקוף את בית החולים בשל הפגיעה הבלתי נמנעת באזרחים שהייתה נגרמת במקרה כזה. משטרה אזרחית כשלעצמה אינה מטרה צבאית, אך במקום שהמשטרה היא חלק מהממסד הצבאי, כמו שזו הייתה בשלטון חמאס, היא נעשית מטרה לגיטימית.

## פצצות זרחה

כמו כל צבא אחר בעולם, ישראל משתמשת בפצצות זרחה ליצירת מיסוך עשן מידי ולסימון מטרות ויעדים. הוועדה הבין-לאומית של הצלב האדום (ICRC) אישרה כי אין ראיות לשימוש אחר בפצצות אלה, שהן ציוד סטנדרטי בכל צבאות נאט"ו ובצבאות ארצות ערב. מובן שהבערה שהן יוצרות עלולה לסכן, אך הן חוקיות לחלוטין.

## אספקה לאוכלוסייה האזרחית בעזה

חוקים קלאסיים בסיסיים אפשרו הטלת אמברגו מוחלט, כמו זה שהוטל במלחמת העולם השנייה. חוקים מודרניים אוסרים הרעבת אזרחים כאמצעי לחימה. ישראל נקטה צעד חסר תקדים ואפשרה העברת מזון וציוד רפואי בהיקף נרחב משטחה לעזה,

אתר אזרחי המשמש  
למטרות צבאיות מאבד  
את חסינותו מפני  
התקפה ונעשה מטרה  
לגיטימית.



בעיצומה של הלחימה. מלבד זה, החילה ישראל ביזמתה הפסקת אש חד-צדדית בת שלוש שעות בכל יום כדי להבטיח חלוקת מזון ותרופות.

### אחריותה של איראן

מדינה המוכרת נשק אינה נושאת בדרך כלל באחריות משפטית על תוצאות השימוש בנשק זה. עם זאת, איראן אימנה פעילי חמאס ומימנה וסיפקה טילים לחמאס, בידיעה כי טילים אלו ישמשו נגד מטרות אזרחיות. בעובדה זו יש כדי להטיל על איראן אחריות משפטית על מעשי חמאס.

### סיכום

הביקורת המשפטית המרכזית על צעדים שנקטה ישראל במבצע "עופרת יצוקה" נסבה על סוגיית המידתיות. אפשר לשאול מהי תגובה מידתית להתקפה של כ-4,000 טילי חמאס המכוונים לערי ישראל במשך שלוש שנים. מלבד זה, חשוב להדגיש כי משעה שמתפתח סכסוך מזוין, החוק הבין-לאומי אינו מחייב מידתיות בתגובה. מדינה המגנה על עצמה תבקש לגרום נזק לא פרופורציונלי למטרות הצבאיות וליכולות הצבאיות של האויב. המדינה או הארגון התוקף הם אלו שצריכים לקבל עליהם סיכון זה.

# מבצע "עופרת יצוקה": היבטים פוליטיים ודעת קהל

יהודה בן מאיר

ממשלת ישראל החליטה לצאת למבצע "עופרת יצוקה" שישה שבועות לפני מועד הבחירות הכלליות לכנסת. על פי גורמי ביטחון בישראל, עובדה זו הייתה אחת הסיבות לכך שחמאס הופתע מן המבצע. על פי גורמים אלו, העריך חמאס שישראל לא תצא למבצע צבאי – ודאי לא בהיקף כזה – לפני הבחירות ולפני הקמתה של ממשלה חדשה בישראל. מן הראוי לציין שהערכה זו לא הייתה נחלתו של חמאס לבד. פרשנים רבים בישראל אמרו בימים שקדמו למבצע עופרת יצוקה כי ישראל נמצאת – למעשה אם לא להלכה – במעין פסק זמן ותקופת שיתוק וכי לא סביר כלל שממשלת מעבר תנקוט, בעיצומה של מערכת בחירות, יזמה מדינית או ביטחונית של ממש.

נכונותה של הממשלה, ובייחוד של שתי המפלגות העיקריות המרכיבות אותה – מפלגות המתמודדות עם הליכוד על השלטון – לקבל החלטה כזו בזמן כזה, יש בה היבט פוליטי ברור; היא משקפת בראש ובראשונה יכולת של ההנהגה הישראלית לקבל החלטות, גם בנסיבות מורכבות. היו רבים, בייחוד בחו"ל, אשר תהו אם היציאה למבצע בזמן הזה אינה קשורה לבחירות, היינו נובעת מרצונם של הקברניטים להגיע להישגים ולצבור נקודות לקראת ההצבעה בבחירות. אכן, את הטענה הזו השמיעו בריש גלי מנהיגי חמאס ודובריו וגורמים אחרים העוינים את ישראל.

נדמה כי ניתוח קר של הדברים מוביל למסקנה שונה בתכלית, היינו שהעיתוי נבחר לא משום קרבתו לבחירות אלא למרות קרבתו לבחירות. חזקה על הקברניטים שהבינו כי קשה מאוד להעריך מראש את ההשפעה של מבצע צבאי כזה על הבחירות – וכמו שאכן נראה להלן, השפעתו רחוקה מלהיות ברורה ויכולה אף להיות מפתיעה מאוד. הסיכונים הפוליטיים במבצע הזה – כמו כל פעולה מלחמתית – רבים וגבוהים: יעדיו היו מראש מוגבלים ולא היו אמורים

ד"ר יהודה בן מאיר, חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי

לענות לכל מאווייו של הציבור (הכרעת חמאס או מיטוט שלטונו בעזה), ההישגים הצבאיים, ובייחוד המדיניים, לא היו מובטחים, הסיכון לאבדות הן בקרב החיילים והן בקרב האזרחים (אשר השפעתן על דעת הקהל היא גבוהה) קיים תמיד, כמו הסיכון להסתבכות לא צפויה. לכל זה יש לצרף את הביקורתיות הבסיסית ואת החשדנות של הציבור בישראל ואת האופי ההפכףך של דעת הקהל. נכון שהלחץ על הממשלה לצאת לפעולה היה גדול וכמעט לא נותרה לה ברירה, אבל אין לשכוח כי הממשלה כבר הוכיחה שכאשר היא רוצה היא יודעת לעמוד בלחץ כזה. כאמור, בשל כך היציאה למבצע חודש וחצי לפני הבחירות אכן מעידה על נכונותה של ההנהגה ליטול סיכונים פוליטיים ועל יכולתה לקבל החלטות קשות. בעובדה זו כשלעצמה יש מסר של הרתעה.

מבצע "עופרת יצוקה" נהנה, מן היום הראשון עד סיומו ועד בכלל, מתמיכה מסיבית של הציבור היהודי בישראל. הציבור בישראל ראה ורואה במבצע "עופרת יצוקה" מלחמה צודקת, תרתי משמע: הן בכך שהייתה הצדקה מלאה ליציאה למלחמה (הציבור היהודי, על כל גווניו, ראה במלחמה "מלחמת אין ברירה") והן בנוגע לאופן ניהולה ולדרך הפעלת הכוח. בסקר שנערך למחרת פתיחת המבצע<sup>1</sup> תמכו 81 אחוזים מהציבור הישראלי במבצע, לעומת 12 אחוזים שהתנגדו. בשל הידוע לנו היום אשר להבדלים התהומיים ותמונת הראי בין עמדות הציבור היהודי והציבור הערבי למבצע "עופרת יצוקה", אפשר להעריך שרובם המכריע של המתנגדים הם ערביי ישראל, ואילו היקף התמיכה בציבור היהודי מגיע ל-90 אחוזים.

להבדיל ממלחמת לבנון השנייה – שהתמיכה בה ובהנהגה המדינית והצבאית הלכה ונשחקה ככל שהתמשכה המלחמה – נשארה התמיכה במבצע "עופרת יצוקה" איתנה לכל אורכו ואף לאחר סיומו, אולם הגידול שחל בימים הראשונים של המבצע בתמיכה הפוליטית בשתי המפלגות המרכזיות בממשלה אשר ניהלה את המבצע נשחק חיש מהר. שתי מסקנות מרכזיות אלו

מבצע "עופרת יצוקה" זכה מיומו הראשון ועד לסיומו, בתמיכה מסיבית של הציבור היהודי בישראל.

נתמכות בבירור ובעקביות על ידי הנתונים.

אשר לתמיכה במבצע, הממצאים חד-משמעיים. בסקר שנערך ביום החמישי למלחמה (31 בדצמבר 2008) בקרב מדגם מייצג של הציבור היהודי,<sup>2</sup> 79 אחוזים "מאוד תמכו" במבצע ו-14 אחוזים "די תמכו" במבצע. בסקר שנערך שלושה ימים לאחר תחילת המבצע הקרקעי

(6 בינואר 2009)<sup>3</sup> השיבו 70 אחוזים מהציבור הישראלי שיש להמשיך במבצע לעומת 20 אחוזים אשר אמרו שהגיע הזמן להפסקת אש. גם כאן אפשר להעריך כי כ-80 אחוזים מהציבור היהודי תמכו בהמשך המבצע. נתונים אלו אינם שונים מאוד מהממצאים שהתקבלו לפני התחלת הפעולה הקרקעית. בסקר שנערך ב-30

בדצמבר 2008<sup>4</sup> תמכו 81 אחוזים מכלל הציבור (שהוא שווה ערך לכ־90 אחוזים מהציבור היהודי) בהמשך המבצע לעומת עשרה אחוזים שתמכו בהפסקת אש. בסקר שנערך בתום השבוע השני למבצע (ב־8 בינואר 2009)<sup>5</sup> הביעו 91 אחוזים מהציבור היהודי תמיכה במבצע לעומת ארבעה אחוזים בלבד שהתנגדו.

תמונה זו של תמיכה מוחלטת בקרב הציבור היהודי במבצע חזרה על עצמה כמעט במדויק בממצאים שהתקבלו במדד "המלחמה והשלום" של מרכז תמי שטינמן. בסקר שנערך בימים 4–6 בינואר 2009<sup>6</sup> השיבו 94 אחוזים מהציבור היהודי שהם תומכים או תומכים מאוד במבצע, 92 אחוזים סברו שיש בו תועלת ביטחונית לישראל, 92 אחוזים הצדיקו את התקפות חיל האוויר בעזה, ו־70 אחוזים סברו שהכנסת כוחות קרקעיים לעזה במבצע הייתה "צעד הכרחי". חשוב לציין שהסקר מצא אצל ערביי ישראל תמונה הפוכה. 85 אחוזים מערביי ישראל התנגדו למבצע.

ככל שהתקרב המבצע לסיומו, כן החלה לחלחל בחלקים מהציבור התחושה שהוא מיצה את עצמו, אבל בכל זאת תמך הרוב הגדול בהמשכו. בסקר שנערך ב־13 בינואר 2009<sup>7</sup> השיבו 62 אחוזים מהציבור הישראלי (שהוא כאמור שווה ערך לכ־70 אחוזים מהציבור היהודי) שיש להמשיך במבצע לעומת 26 אחוזים מהציבור אשר צידדו בהפסקת אש.

גם בנוגע להערכת התוצאה של המבצע קיים קונצנזוס בציבור הישראלי. בעוד סקר שנערך ב־13 בינואר 2009<sup>8</sup> – ארבעה ימים בלבד לפני הפסקת האש – סברו 78 אחוזים מכלל הציבור ש"המבצע בעזה הוא הצלחה" לעומת תשעה אחוזים בלבד אשר הגדירו אותו "כישלון" (13 אחוזים השיבו "לא יודע"). 82 אחוזים השיבו בשלילה לשאלה "האם ישראל הפעילה כוח צבאי מוגזם?" לעומת 13 שהשיבו בחיוב. אפשר להעריך כי בקרב הציבור היהודי אחוזים אחדים בלבד השיבו בחיוב. בסקר שנערך באותו זמן<sup>9</sup> נתנו 82 אחוזים ציון "טוב מאוד" ועוד 12 אחוזים נתנו ציון "טוב" לפעילות הצבאית, 25 אחוזים נתנו ציון "טוב מאוד" ועוד 35 אחוזים נתנו ציון "טוב" לפעילות המדינית ו־86 אחוזים נתנו ציון "טוב מאוד" (58 אחוזים או "טוב" (28 אחוזים) לפעילות להגנת העורף. כאמור, הציבור בישראל רואה במבצע "עופרת יצוקה" מלחמה צודקת ומוצלחת.

סיומו של המבצע לא ענה על ציפיותיו של חלק ניכר מן הציבור, אף שהמנהיגות דאגה בכוונת מכוון (וכלקח ברור ממלחמת לבנון השנייה) לא להעלות ציפיות מוגזמות. עם

זאת, המצב טוב הרבה יותר משהיה בעת סיום מלחמת לבנון השנייה, אז הייתה ההתייחסות של הציבור להחלטה 1701 (אשר הביאה להפסקת אש ולסיומה של המלחמה) שלילית, ואילו בסקר שנערך למחרת הפסקת האש<sup>10</sup> אמרו 36 אחוזים

הציבור בישראל רואה במבצע "עופרת יצוקה" מלחמה צודקת ומוצלחת.

שהם בעד הפסקת האש לעומת 50 אחוזים שהיו נגד ו־14 אחוזים שהשיבו "לא יודע". בסקרים שהתפרסמו כשבוע לאחר הפסקת האש (ולאחר כמה ימים של שקט מוחלט) כבר קיימת תמונה חיובית יותר. בסקר אחד<sup>11</sup> נשאלו המרואיינים "האם צריך היה להפסיק את המבצע או לכבוש את כל הרצועה?" 48 אחוזים השיבו "לכבוש את כל הרצועה" לעומת 44 אחוזים שהשיבו "להפסיק". בסקר אחר<sup>12</sup> השיבו 58 אחוזים מהנשאלים: "החלטת ההנהגה הישראלית להפסיק את האש ולא להמשיך במלחמה בעזה היא החלטה נכונה" לעומת 38 אחוזים בלבד שהשיבו כי היא "החלטה לא נכונה". יש להניח כי פסק דינו הסופי של הציבור יהיה תלוי במצב שישורר בדרום. המשך הפרת השקט המוחלט, כמו שקרה בימים האחרונים של חודש ינואר, ייתן את אותותיו בבירור בדעת הקהל הישראלית. אשר להשלכות המלחמה על הבחירות, התוצאות מורכבות יותר. מצד אחד הפופולריות של השלישייה שהובילה את המלחמה גברה ככל שהתקדם המבצע, אם כי השינוי היה דרמטי ומרשים במיוחד בנוגע לשר הביטחון. ימים אחדים לאחר תום המבצע נתן הרוב המכריע של הציבור ציונים טובים לכל אחד מחברי השלישייה המובילה וכן לרמטכ"ל ולראש האופוזיציה על תפקודם במבצע.<sup>13</sup> עם זאת, השינוי לא בא לידי ביטוי בתוצאות המצופות של הבחירות, כמו שזה משתקף בסקרים. סקר שבוצע למחרת הפתיחה של המבצע<sup>14</sup> הצביע, לראשונה, על מהפך ביחסי הכוחות ביו הגושים ועל יתרון לגוש מרכז־שמאל (63 מנדטים) לעומת גוש ימין־דתיים (57 מנדטים), ולעומת 66 מנדטים לגוש ימין־דתיים מול 54 מנדטים לגוש מרכז־שמאל בסקר שפורסם<sup>15</sup> ב־23 בדצמבר (ימים אחדים לפני תחילת המבצע). יש לזכור כמובן שאת המבצע ניהלה ממשלת מרכז־שמאל. כבר ביום הרביעי למבצע חזר היתרון לגוש ימין־דתיים, ומאז הוא מתרחב. ב־18 בינואר 2009 – יום לאחר הפסקת האש – חזר היתרון של גוש ימין־דתיים (65 מול 55 מנדטים) למה שהיה ערב המבצע.<sup>16</sup> השחיקה העיקרית חלה ביחס ל"קדימה", אשר ירדה משיא של 28–29 מנדטים בימים הראשונים של המבצע לשפל של 21 – 25 מנדטים. סקר אחד אשר התפרסם לקראת סוף ינואר אף הראה יתרון של 50 – 70 לטובת גוש ימין־דתיים.<sup>17</sup> קשה לקבוע בוודאות את הסיבה או הסיבות לתופעה זו. ייתכן שהיא נובעת מכך שהתוצאה הסופית של המבצע לא מילאה את הציפיות או את משאלות הלב של חלקים בציבור או מכך שחלקים בציבור אינם מעריכים את תפקודה של שרת החוץ במלחמה או משתיהן גם יחד. ייתכן גם שהמלחמה העלתה תחושות פטריוטיות, ניציות ואנטי־ערביות בקרב הציבור אשר פועלות לטובת הימין (ואשר יכולות גם להסביר את העלייה בכוחה של "ישראל ביתנו"). רק ימים יגידו אם הפגיעה ב"קדימה" וחיזוק גוש ימין־דתיים הם תופעה חולפת או שהם יבואו לידי ביטוי בתוצאות הבחירות, ב־10 בפברואר.

שאלה נוספת, שנותרת בשלב זה ללא מענה, היא מדוע קיים הבדל כה גדול בהתייחסות של הציבור הישראלי למבצע "עופרת יצוקה" לעומת ההתייחסות שלו למלחמת לבנון השנייה, בהתחשב בעובדה שגם במבצע זה לא הושגה הכרעה ברורה – חמאס, כמו חזבאללה, לא הוכרע ולא מוטט. השאלה היא אם הדבר קשור לאפיונים של המבצע – מיעוט האבדות הן בקרב החיילים והן בקרב האזרחים, דימוי חיובי של הפעלת הצבא, ובייחוד של כוחות הקרקע, הטיפול היעיל והמאורגן בעורף – או שהדבר מייצג התבגרות והתפקחות מסוימת של הציבור הישראלי בקשר לאופי המלחמה נגד ארגוני טרור וארגונים תת־מדינתיים. האפשרות הראשונה היא הסבירה יותר, וכמה מהנתונים אף מצביעים על הכיוון הזה. עם זאת, אין להוציא מכלל אפשרות שגם האפשרות השנייה באה לידי ביטוי מסוים.

## הערות

- 1 "מאגר מוחות", שודר בערוץ 10 ב־28 בדצמבר 2008.
- 2 "טלסקר", פורסם במעריב ב־2 בינואר 2009.
- 3 "מאגר מוחות", שודר בתכנית "משעל חם" בערוץ 2 ב־6 בינואר 2009.
- 4 "מאגר מוחות", שודר בתכנית "משעל חם", בערוץ 2 ב־30 בדצמבר 2008.
- 5 "טלסקר", פורסם במעריב ב־9 בינואר 2009.
- 6 מדד "המלחמה והשלום", מרכז תמי שטינמן למחקרי שלום, 11 בינואר 2009.
- 7 "מאגר מוחות", שודר בתכנית "משעל חם" בערוץ 2 ב־13 בינואר 2009.
- 8 סקר "דיאלוג", פורסם בהארץ ב־16 בינואר 2009.
- 9 "טלסקר", פורסם במעריב ב־16 בינואר 2009.
- 10 מאגר מוחות, שודר בערוץ 2 ב־18 בינואר 2009.
- 11 סקר של מינה צמח, פורסם בידיעות אחרונות ב־23 בינואר 2009.
- 12 "טלסקר", פורסם במעריב ב־23 בינואר 2009.
- 13 ראו הערות 11 ו־12 לעיל.
- 14 ראו הערה 1 לעיל.
- 15 "מאגר מוחות", שודר בתכנית "משעל חם" בערוץ 2 ב־23 בדצמבר 2008.
- 16 "מאגר מוחות", שודר בתכנית "משעל חם" בערוץ 2 ב־18 בינואר 2009.
- 17 "מאגר מוחות", שודר בתכנית "משעל חם" בערוץ 2 ב־28 בינואר 2009 ופורסם בעיתון מקור ראשון ב־29 בינואר 2009.



# “עופרת יצוקה”: הדיפלומטיה הציבורית במבחן

## הירש גודמן

בחינה של הדיפלומטיה הציבורית של מדינת ישראל במהלך מבצע “עופרת יצוקה” ואחריו מגלה פער אירוני בין מדיניות תקשורת שתוכננה ויושמה בקפידה בזמן המלחמה מצד אחד ובין התוצאה של מדיניות זו מצד אחר, אשר התגלתה כמזיקה מאוד לדמותה ולמעמדה הבינלאומיים של מדינת ישראל. אף שטרם התבטא הדבר במשברים דיפלומטיים כלשהם, השאלות על אודות אי-התחשבותה של ישראל בזכויות אדם, שימוש היתר בכוח, הטענות בדבר פשעי מלחמה והתקפות על מבנים של מוסדות בין-לאומיים נמצאות על סדר היום הבינלאומי.

אף שמכונת הדיפלומטיה הציבורית פעלה ללא דופי לפני המלחמה ובמהלכה, זכה המצב המזעזע ברצועת עזה לאחר המלחמה על פי רוב להתעלמותם של האחראים לדיפלומטיה הציבורית של ישראל. בימי המלחמה היו יחסיה של ישראל עם אמצעי התקשורת נתונים לפיקוח הדוק, ואולם בבוקר שלאחר סיומה, כאשר התכנסו כתבים מן העולם כולו ברצועת עזה, לא היה בידי ישראל מסר משכנע שהיה בכוחו לתת הסבר לממדי ההרס, ואף לא הסבר הגיוני למה שהיה בעיני העולם שימוש מוגזם בכוח תוך כדי התעלמות מאמנות בין-לאומיות.

למשל המקרה של ד"ר עזא-דין עבו אל-עייש, רופא ידוע מרצועת עזה ובעל קשרים הדוקים בישראל, אשר שלוש מבנותיו נהרגו מפגז טנק שכוון ישירות לביתו. שבועות חלפו מאז האירוע, וטרם הוצע הסבר ברור למה שהתרחש; המאמצים המשותפים של משרד החוץ, צה"ל ומשרד ראש הממשלה, שהיו כה ברורים במהלך המערכה, לא הניבו תשובה לשאלותיהם החוזרות ונשנות של עיתונאים בנושא זה.

המסרים שהועברו לתקשורת בימי המלחמה היו חדים, מתועדים היטב ומוכנים מראש, ולעומת זאת, ההאשמות המאוחרות יותר, לפיהם ישראל אשמה בפשעי מלחמה, לא זכו למענה אמין וממוקד. תחת זאת, הגיבה הממשלה בהצעה

הירש גודמן, חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי



להעניק הגנה משפטית לחיילים שיואשמו בפשעים מעין אלה והצנזור הצבאי הורה על טשטוש פניהם של חיילים בצילום. שני צעדים אלה באים להצביע על הודאה דה־פקטו באשמה יותר מאשר על הפרכה או על העלאת טיעוני הגנה חזקים נגד אישומים אלה. היה צריך לדעת מראש כי האשמות אלה יועלו ברגע שיפסיקו התותחים לרעום. היה מקום להכין חומרים בעוד מועד באמצעות תיעוד של תדריכי מפקדים לכוחות טרם הכניסה ללחימה על אודות השימוש בכוח והאפשרות שקרבנות אזרחיים ישלמו את המחיר; היה צריך להכין מסמכים משפטיים ותדריכים לאמצעי התקשורת על אודות אמצעי הזהירות הננקטים בהקשר זה. היה מקום ליישם כאן את אותה הלהיטות שבאה לידי ביטוי במתן ההסבר מדוע נאלצה ישראל לתקוף מסגדים במהלך המבצע הצבאי. ישראל לא הציגה כל טיעון משכנע נגד האישומים בדבר שימוש מופרז בכוח או ביצועם של פשעי מלחמה. מדובר בשינוי מהותי מן האופן הבוטח, המקצועי, הממוקד והיעיל שטיפלה בו ישראל בנושאים בעייתיים בימי הלחימה עצמם, והדבר מעלה את השאלה אם האחראים לדיפלומטיה הציבורית במבצע "עופרת יצוקה" היו כה ממוקדים במבצע עצמו עד כי העניקו אך מחשבה מעטה למה שעמד להתרחש בבוקר שאחרי, כאשר ייפסקו מעשי האיבה, או שמא הם לא נתנו כלל את דעתם להתפתחויות אפשריות אלה.

אין ספק כי האחראים לדיפלומטיה הציבורית של מדינת ישראל הכינו את עצמם לקראת המבצע הזה בקפידה.<sup>1</sup> במרכזו של מאמץ זה עמדה הקמתו של גוף במשרד ראש הממשלה שעליו הוטלה משימת תיאום הדיפלומטיה הציבורית על כל היבטיה. יישום הלקחים שנלמדו באנתפאדה השנייה ובמלחמת לבנון השנייה הביא לכך שההסברה במהלך מבצע "עופרת יצוקה" התאפיינה בשיתוף פעולה הדוק בין צה"ל למשרד החוץ ולמשרד ראש הממשלה, וכן התקיים שיתוף במודיעין בזמן אמת כדי לתת תמיכה לטענות שפרסמו דוברים ישראלים, כל זאת מתוך ניסיון לצמצם ולפתור בעיות שנגרמו משיקולי ביטחון מידע.

מדיניותו של דובר צה"ל במלחמת לבנון השנייה התאפיינה בפתיחות, והדבר הוערך מאוחר יותר ככישלון (לרבות על ידי ועדת וינוגרד). לעומת זאת, בהכנות לקראת מבצע "עופרת יצוקה" נקבע כי אמצעי התקשורת לא יהיו נוכחים באזורי הקרבות. הדבר נעשה הן מתוך אינטרסים של שמירה על ביטחון המידע והן כאמצעי "בקרת מסרים" על אודות המניעים של המבצע הצבאי

היה ראוי להכין מסמכים משפטיים ותדריכים לאמצעי התקשורת על אודות אמצעי הזהירות הננקטים. על ידי צה"ל בכל הקשור לאוכלוסיה האזרחית

ומטרותיו. מלבד זה, הייתה הבנה כי ככל שייחשף העולם יותר לתמונות ההרס ברצועת עזה, כן יגבר הלחץ הבינ־לאומי על ישראל לסיים את מעשי האיבה.

מדינת ישראל סגרה את הגבול לרצועת עזה בפני התקשורת הזרה חודשיים לפני פרוץ הלחימה. התצלומים היחידים שהגיעו מתוך רצועת עזה היו תמונות קשות ששידרה רשת אל ג'זירה, שאושרו לשידור על ידי חמאס, מלבד כמות מועטה של תמונות ודיווחים אחרים. עם זאת, אמצעי התקשורת המרכזיים הורחקו בתחילה לחלוטין משדה הקרב, וצירופם לכוחות הלוחמים אושר בשלב מאוחר יותר בהסדרי פיקוח ושיתוף הדוקים. היקף המבצע נתגלה רק בבוקר שלאחר המערכה, כאשר הורשה העולם להיכנס לרצועת עזה ולראות את היקף ההרס במו עיניו. ההשפעה המצטברת של התמונות פגעה ללא ספק בדימוי הבין-לאומי של ישראל והעלו שאלות המחייבות את ישראל להמציא להן את תשובותיה. מכך משתמע כי מתכנני הדיפלומטיה הציבורית של ישראל ראו את משימתם העיקרית במתן זמן לצה"ל להשלים את משימותיו הצבאיות לפני שהלחץ הבין-לאומי מתחיל לתת את אותותיו. בכך הם אכן הצליחו, על אפה ועל חמתה של התקשורת הזרה, אשר פנתה לבית המשפט העליון וזכתה בעתירה שהתירה לנציגיה להיכנס לרצועת עזה, צעד שנמנע ממנה לבסוף על ידי הצבא "ממניעים ביטחוניים זמניים".

השאלה הנשאלת כעת, בדיעבד, היא האם נקטה ישראל במדיניות הנכונה בעקבות "הנשורת השלילית" שנותרה עם תום המבצע. ייתכן שאילו זכתה התקשורת הבין-לאומית לגישה לשדה הקרב במהלך המלחמה לא הייתה המערכת הבין-לאומית מזדעזעת כל כך כאשר הורם המסך לבסוף, עם סיום המלחמה. אילו נטמעו נציגי התקשורת הבין-לאומית בכוחות הישראליים כבר בתחילת המבצע, תוך כדי יכולת לעקוב אחר הדילמות שהיו לחיילים במלחמתם מול אויב חמקמק אשר השתמש באזרחים כבמגנים ובבתי ספר, בתי חולים ומסגדים למטרות צבאיות, ייתכן שהרושם הכולל הרווח כיום בעולם היה שונה בתכלית. ייתכן שאילו התאפשר לתקשורת הזרה להיכנס לאזור הלחימה היה אפשר למתן את ההשלכות

החמורות, בייחוד בעולם הערבי, של התמונות הבלעדיות והעקובות מדם ששידרה רשת אל-ג'זירה. באותו האופן, ייתכן שהנתונים על אודות מספר הקרבנות, הצרכים הרפואיים וסוגיות זכויות האזרח היו מוערכים כולם מזווית הסתכלות שונה מזו הננקטת כעת.

אפשר כמובן להעלות טיעון אמין בעניין השאלה מדוע היה נכון לסגור את שדה הקרב בפני נציגי התקשורת הבין-לאומית. כתבים היו עלולים להיפגע או אף להיהרג,

בייחוד אם הם לא היו מוטמעים בכוחות צה"ל – מה שהיה ללא ספק הופך לאסון בעבור מדינת ישראל בתחום יחסי הציבור – והם היו עלולים לפגוע בחופש התנועה של הצבא. עם זאת, בראייה כוללת, הסגירה המוחלטת של שדה הקרב שהעניקה

הסגירה המוחלטת של שדה הקרב, שהעניקה לישראל יתרונות בטוח הקצר, עלולה להתגלות כבעלת השלכות שליליות בטווח הארוך.

לישראל יתרונות בטווח הקצר עלולה להתגלות כבעלת השלכות שליליות בטווח הארוך. דווקא מן הסיבה הזאת היה מקום להקדיש יותר תשומת לב להכנת מערך הסברתי ליום שלאחר סיום הקרבות. במילים אחרות, בזמן המבצע עצמו נעשו מאמצים להסתיר את ממדי ההרס, ואילו כעת כמעט לא ניכרת הכנה מובנית שנועדה להסביר לעולם את התמונות שהוא רואה כדי להשיב על השאלה מדוע זה"ל אינו אשם בפשעי מלחמה ולמה השימוש בכוח כה מסיבי היה הכרחי. תחת זאת, תגובתה של ישראל הייתה הגנתית, כאשר היא, ולא חמאס, נמצאת על ספסל הנאשמים של דעת הקהל העולמית.

הדיפלומטיה הציבורית של מדינה נשפטת על פי תוצאתה הסופית. על פי רוב, המערכה האמתית של הדיפלומטיה הציבורית מתחילה כאשר מעשי האיבה פוסקים. אין מקום להטיל ספק במקצועיות המאמץ שהופגן בימי הלחימה, ואולם ישראל מצויה בימים אלה בשפל המדרגה בעיניה של הקהילה הבינ-לאומית. העולם הכיר בכך – לכל הפחות פורמלית – שישראל אינה יכולה להמשיך לחיות בצל התקפות הטילים הבלתי פוסקות, והוא אף גילה הבנה, עד גבול מסוים, לכך שבית ספר עלול לספוג התקפה באזור המאוכלס בצפיפות שמקורה בטעות, אך הוא לא השתכנע שישראל טיפלה במצב מסובך זה בדרך הטובה ביותר האפשרית או בקנה אחד עם נורמות ההתנהגות הבינ-לאומיות.

היה ברור לכול כי ברגע שישקע האבק יידרש מאמץ רב של מעצבי הדיפלומטיה הציבורית כדי לנסות להסביר לעולם את מה שנגלה בפניו. הדבר לא נעשה, ואת המחיר של הכישלון הזה עלולה ישראל לשלם בעתיד.

## הערות

- 1 הירש גודמן, הדיפלומטיה הציבורית של ישראל במבצע עופרת יצוקה, **מבט על**, גיליון 20, בינואר 2009.

# המערכה בעזה והמערכת הפלסטינית

## שלמה ברום

אחד ההיבטים המעניינים של הלחימה בעזה היה התנהגותה של האוכלוסייה הפלסטינית ביהודה ושומרון. אמנם היו ביטויי מחאה ציבוריים, אבל היקפם היה קטן יחסית, גם לעומת ביטויים מקבילים במערב ובעולם הערבי וגם כאשר נותנים את הדעת לעצמת מראות ההרג וההרס כפי שהשתקפו בערוצי הטלוויזיה הערביים. כוחות הביטחון של הרשות הפלסטינית תרמו לשיכוך המחאות בכך שכיוונו את ביטויי המחאה למקומות שנמנע בהם חיכוך עם גורמי הביטחון הישראליים, אבל מלכתחילה לא היה היקף ההשתתפות במחאה גדול. נראה כי היו לכך שתי סיבות עיקריות; האחת – ההשתתפות הדלה יחסית שיקפה את מצב הרוח של הפלסטינים, שעייפו מהמאבק המתמשך חסר התוחלת והבינו שנגרם נזק נורא לעם הפלסטיני בעקבות מעשי איוולת של חמאס, שהעריך לא נכון את תגובתה של ישראל; האחרת – היא שיקפה את הפגיעה הקשה בתשתית הפוליטית של חמאס באזור זה. פגיעה זו נבעה מירידה מסוימת שחלה בתמיכה בחמאס בשל השתלטותו בכוח על רצועת עזה וכישלונו בשיפור חייהם של התושבים בעזה, ובעיקר מהאפקטיביות של הפעולות של הרשות הפלסטינית ושל ישראל נגד התשתית הפוליטית והכלכלית של חמאס באזורי יהודה ושומרון. כך, בין השאר, מספר לא מבוטל של פעילים פוליטיים של חמאס נמצא במעצר, הרשות הפלסטינית הצליחה להשתלט על חלק גדול מהמסגדים שבהם פעל חמאס ונכסים כלכליים שלו הוחרמו. בהיעדר תשתית פוליטית מתפקדת היה קשה לחמאס להניע המונים לפעולות מחאה.

ביטוי נוסף של חולשת חמאס ביהודה ושומרון היה כישלונו במימוש איומיו להוציא לפועל פיגועים קשים מהגדה לישראל. חמאס לא הצליח לממש אפילו פיגוע משמעותי אחד במהלך הלחימה, והפיגועים המעטים שהיו בתקופה זו היו פיגועים ספונטניים של פלסטינים שהחליטו על דעת עצמם לפגוע באמצעים מאולתרים (סכינים, הצתה וכדומה). לאחר הפסקת הלחימה היה פיגוע ירי אחד

שלמה ברום, חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי

שלא ברור אם הוא פיגוע של חמאס. אפשר להסיק מכך שגם תשתית הפיגועים של חמאס רוסקה בפעילות האינטנסיבית של כוחות הביטחון של ישראל בשנים האחרונות, ולאחרונה גם בפעולות של כוחות הביטחון של הרשות הפלסטינית. אין משמעות הדבר שלא פועלים עדיין תאים אחדים של חמאס, אך יכולתם מוגבלת.

בשלב זה קשה להעריך כיצד ישפיע הסיבוב האחרון של העימות בעזה בין ישראל ובין חמאס על כוחם הפוליטי היחסי של חמאס ושל פת"ח בראשות מחמוד עבאס. מצד אחד סביר כי הפלסטינים בעזה ומחוצה לה מבינים את הנזק שגרם להם חמאס, ומבינים שמצבם של הפלסטינים תחת שלטונו של עבאס – טוב יותר, וגם הסיכויים לשיפור נוסף בעתיד טובים יותר. הבנה זו יכולה להביא לירידה בתמיכה בחמאס ולעלייה בכוחם של עבאס ופת"ח. מצד אחר, במהלך הלחימה הצטיירו עבאס והרשות הפלסטינית כמשת"פים של ישראל וכלא רלוונטיים, ואילו חמאס הפגין שוב שהוא הגורם היחיד שמוכן להתמודד עם ישראל ולא להיכנע, למרות הקרבנות הרבים. תדמית זו של חמאס אולי נפגעה במידת מה משום שהוא לא הצליח לממש את איומיו הרבים והסב נזק קטן בלבד לישראל, אולם עדיין היא חזקה. מאז סיום המבצע חמאס גם מנסה לחזק את התדמית ולמסד את התבונה שהוא ניצח בסיבוב הזה משום שלא נכנע ונשאר עומד על רגליו, ובכך "אילץ" את ישראל להפסיק את הלחימה. אם לא יגביר חמאס את מאמציו להפסיק את הפעילות האלימה מהרצועה, יהיה בכך סימן שייתכן כי אנשי חמאס אפילו מאמינים שזוהי תמונת המצב האמתית. עדיין לא ברור מה יהיה המאזן בין שני האלמנטים האלה, המושכים לכיוונים מנוגדים.

על כל פנים, גם אם תהיה ירידה נוספת בהיקף התמיכה בחמאס, סביר כי הוא עוד ייהנה מתמיכה של חלק משמעותי מהאוכלוסייה גם ברצועת עזה וגם ביהודה ושומרון. סביר להניח כי גם אם תימתח בעזה ביקורת חריפה על חמאס בשל המבצע, לא יפגע הדבר בשליטת חמאס ברצועה, והמבקרים יחששו לתת ביטוי לביקורת שלהם, ובוודאי לא יתקוממו נגד חמאס.

הלחימה בעזה סייעה לעבאס לעבור בשלום את ה-9

בינואר, שלפי פרשנות חמאס ופרשנות גורמים משפטיים פלסטיניים רבים, הגיעה בו לקצה תקופת כהונתו כנשיא הרשות הפלסטינית. סביר כי לאחר שיתאושש חמאס מההלם של הלחימה בעזה הוא יחדש את התקפותיו המילוליות על עבאס בנושא הזה, אבל ספק אם יהיה לכך אפקט ממשי שיערער את שלטונו של עבאס.

שאלה נוספת היא מה תהיה ההשפעה של ההתפתחויות בעזה על התקדמות הדיאלוג שבין הפתח ובין חמאס. ערב הלחימה היה הדיאלוג תקוע בשל היעדר

במהלך הלחימה הצטיירו עבאס והרשות הפלסטינית כמשת"פים של ישראל וכלא רלוונטיים, ואילו חמאס הפגין שוב שהוא מוכן להתמודד עם ישראל ולא להיכנע.

עניין אמתי של שני הצדדים בהתקדמותו. מצרים מנסה, כחלק מההסדרים בסיום הלחימה, להביא לחידוש הדיאלוג, אולם ספק אם בחודשים הקרובים יתקיים דיאלוג אמתי כזה. חמאס לא היה מעוניין בדיאלוג לפני הלחימה משום שהעדיף לקיים אותו מתוך עמדה של כוח והעריך שלאחר סיום כהונת עבאס ב-9 בינואר הוא ימצא בעמדה כזאת. עתה, משהתבדו תקוותיו והוא מוצא את עצמו בעמדה של חולשה, ספק אם יהיה מעוניין בדיאלוג.

כאשר רוצים לבחון את ההשפעות האפשריות של ההתמודדות בעזה על התהליך המדיני עם הפלסטינים, יש לזכור שגורם משפיע עיקרי יהיה המצב בגזרת עזה בתקופה שלאחר העימות הזה. אם אכן נוצר מאזן הרתעה חדש עם חמאס שיקשה עליו לחדש את הירי מעזה, ובוודאי אם גם ההסדרים עם צדדים שלישיים, ובעיקר עם ארצות הברית ומצרים, יקשו על חמאס לשקם את כוחו, אפשר להניח שישירו יציבות ושקט יחסי לתקופה ממושכת למדי בגזרה זו. הצלחה של מצרים בניסיונה לתווך בין ישראל ובין חמאס ולהגיע להסדר שימסד ויחזק את הפסקת האש תוכל לתרום תרומה נוספת ליצירת מצב יציב זה. יציבות זו יכולה לסייע לחידוש התהליך המדיני מול הפלסטינים והאצתו. אמנם עבאס השהה את המגעים עם ישראל בגלל הלחימה, משום שמול הציבור שלו הוא היה מוכרח להפגין מורת רוח על מעשיה של ישראל, אבל סביר שהוא ירצה לחדשם כשישקע אבק המבצע. יש להניח שבינתיים תקום ממשלה חדשה בישראל, וגם זה יסייע לו לפתוח דף חדש. לשני הצדדים נוח יותר לקיים תהליך מדיני כשיש שקט ביטחוני. מבחינה זו גם חולשת חמאס ביהודה ושומרון תורמת לאפשרות לקדם תהליך מדיני.

אם יתבדו הציפיות ליציבות בגזרת עזה ויימשכו ירי הרקטות הדליל וניסיונות פיגוע לאורך הגדר, סביר כי ישראל תנסה תחילה להביא לרגיעה על ידי תקיפות אוויריות שיגבו תג מחיר גבוה יותר מבעבר. אם גם זה לא יעזור, סביר כי ישראל

תיכנס לסדרה מתמשכת של מבצעים צבאיים רחבים יותר ברצועת עזה, שמטרתם תהיה להמשיך להחליש עוד יותר את חמאס ולהשיג חופש פעולה לכוחות הביטחון של ישראל בכל הרצועה. בתרחיש כזה יש סכנה שהתחליף לשליטתו של חמאס בעזה תהיה אנרכיה והיעלמות השלטון המרכזי, כמו שקרה ביהודה ושומרון לאחר מבצע "חומת מגן". סביר שעבאס לא יסכים במקרה כזה לחזור

גם אם תימתח בעזה ביקורת חריפה על חמאס בשל המבצע, לא יפגע הדבר בשליטת חמאס ברצועה.

לרצועת עזה כשהוא נשען על הכידונים הישראליים. על כל פנים, התמשכות הלחימה תקשה על הצדדים לקיים משא ומתן רציני, ובוודאי לסכמו בהצלחה ולממש את ההסכם, גם אם ירצו בכך. בתרחיש כזה תצטרך ישראל לשקול בין חידוש שלטונה הצבאי ברצועה לאנרכיה.

התהליך המדיני שהחל לאחר מפגש אנאפוליס כולל שני אלמנטים; משא ומתן מדיני, שהוא תהליך "מלמעלה למטה", ותהליך בניית יכולות של הרשות הפלסטינית, ובעיקר יכולות ביטחוניות, שהוא תהליך "מלמטה למעלה". היחלשות חמאס תקשה עליו להפריע לתהליך בניית יכולות הרשות הפלסטינית, אולם הדימוי שנוצר של משת"פים עם ישראל יפגע בלגיטימציה של כוחות הביטחון הפלסטיניים בקרב הציבור הפלסטיני. יהיה עליהם לנקוט פעולות שימחישו את תרומתם לאינטרס הפלסטיני ולרווחת האוכלוסייה כדי לשחוק דימוי זה.

שאלה נוספת שיש לה השפעה אפשרית על התפתחות התהליך הישראלי-פלסטיני בטווח הארוך יותר היא מה תהיה השפעת המערכה בעזה על ההתפתחות הפנימית בתוך חמאס; מה יהיו יחסי הכוחות הפנימיים ואם תהיה הקשחת עמדות או שתתממש האפשרות להגמשה ולשינוי עמדות. מצד אחד המחירים ששילם חמאס יכולים להביא לתהליך של התמתנות, שיעלה בו כוחם של הגורמים הפוליטיים של חמאס בעזה, יהודה ושומרון מול הזרוע הצבאית בעזה ומנהיגות החוץ בדמשק, ומצד אחר תחושות הזעם והתסכול של חמאס, בייחוד אם יחוש שתוצאות הלחימה מסייעות להידוק המצור והלחץ עליהם, יכולות להוביל להקצנה ולעליית כוחה של הזרוע הצבאית. צריך גם לתת את הדעת לכך ששליטת המנהיגות בדמשק בכספים ובאמצעים המוזרמים לחמאס תימשך, עם המשמעות שיש לכך על יחסי הכוחות בתוך חמאס.

גם אם יהיו תוצאות הלחימה נוחות להמשך התהליך המדיני, אין משמעות הדבר שאכן יתקיים תהליך מדיני מואץ בשנה הקרובה משום שהלחימה בעזה הצטלבה עם שתי תקופות מעבר פוליטיות, בארצות הברית ובישראל, ולעמדתם של ממשל אובמה ושל הממשלה החדשה שתקום בישראל תהיה השפעה מכרעת על התהליך המדיני הישראלי-פלסטיני. בארצות הברית התמונה מתחילה להתבהר.

הנשיא החדש אובאמה כבר הודיע כי בכוונתו לתת עדיפות גבוהה למסלול הישראלי-פלסטיני. הוא מינה את הסנטור לשעבר ג'ורג' מיצ'ל לשליח מיוחד למזרח התיכון, וזה כבר בא לביקור ראשון בישראל. לעומת זאת, בצד הישראלי התמונה ברורה פחות. העמדות הישראליות תלויות בקואליציה שתוקם בעקבות הבחירות. הלחימה בעזה עשויה לחזק את התמיכה בעמדות תקיפות יותר

הצלחה של מצרים בניסיונה לתווך בין ישראל ובין חמאס ולהגיע להסדר שימסד ויחזק את הפסקת האש, תוכל לתרום תרומה נוספת למצב יציב.

מול הפלסטינים ואת עמדת אלה הטוענים שישראל אינה יכולה להעביר שטחים נוספים לפלסטינים משום שגם הם יהיו בסיס להתקפות עליה. אמנם מול זה עומד התפקוד הטוב של הרשות הפלסטינית ברמאללה בזמן המשבר, אך לא ברור עד כמה השאירה עובדה זו את רישומה על הציבור הישראלי ועד כמה זו יכולה לקזז את הרתיעה ממסירת שטחים נוספים לשליטת הפלסטינים.

# "עופרת יצוקה": בין חמאס לפתח

## ענת קורץ

פת"ח לא היה צד ישיר במערכה שניטשה ברצועת עזה בין יריבו חמאס ובין ישראל, שותפתו להידברות מדינית ולתיאום ביטחוני. ברם פת"ח היה קורבן לתוצאותיה המיידיות של הלחימה ולנסיבות סיומה, שכן אלה המחישו את חולשתו ובה בעת את התקדמות חמאס לבכורה בתנועה הלאומית הפלסטינית.

בשלושת השבועות שבמהלכם התחוללה הלחימה הונחתה על חמאס מכה צבאית קשה. התשתית המנהלתית של הארגון ברצועה נפגעה אף היא. אולם נזקים אלה אינם בלתי הפיכים. הנהגת חמאס תשאף לנצל רגיעה בעימות וכן משאבים כלכליים שיוזרמו לרצועה כדי לשקם באמצעותם את התשתית האזרחית וכן את המערך הצבאי והמוסדי של הארגון. מלבד זה, הצביעו תוצאותיו של העימות עם צה"ל על גבולות יכולותיו הצבאיות של חמאס בכלל ועל מחויבותו המוגבלת ביותר לשלומם ולרווחתם של תושבי הרצועה בפרט. לכן ביקורת בעולם הערבי וחשבון נפש בשורות הארגון עצמו בגין הליכה על הסף והערכה אסטרטגית מוטעית, שהמיטה אסון על תושבי הרצועה, יהיו בלתי מנעיים.<sup>1</sup> למרות זאת, אפשר להעריך כי ביקורת שתמתח בזירה הפלסטינית לא תפתח למרי מאורגן בהיקף שיקשה על הזרוע הצבאית של חמאס לדכאו באבו. ועל כל פנים, מחאה עממית על התנהלות חמאס ערב המערכה ובמהלכה לא תיתרגם בהכרח לתמיכה מוגברת בפתח בגדה המערבית, ובוודאי לא ברצועת עזה.

עיקר הישגי חמאס, שנרשמו בשנים האחרונות, נצברו רובם ככולם על חשבון פת"ח – סמליו ההיסטוריים והמעמד שעדיין הארגון טוען לו. העובדה שכוחותיו של חמאס ניגפו מפני צה"ל לא ערערה על הישגים אלה. אפשר שההתמודדות עם צה"ל במערכה, שאת תוצאותיה הצבאיות היה אפשר לחזות, וכן הזעם הרב על ישראל בגין ההרס וההרג ברצועה במהלך הלחימה, יוסיפו לחמאס נקודות זכות בזירה הפלסטינית ואף ירחיבו את שורות תומכיו. לעומת זאת, עמידת הרשות

ד"ר ענת קורץ, מנהלת המחקרים וחוקרת בכירה במכון למחקרי ביטחון לאומי



מנגד, שהתבטאה בין היתר במאמץ נחוש למנוע בגדה המערבית היענות נרחבת לקריאות דוברי חמאס לצאת להפגנות מחאה, החלישה את מעמדו הציבורי הרעוע ממילא של פת"ח ברצועה ובגדה כאחת.<sup>2</sup>

מאז פרוץ ההתקוממות השנייה נודע למאבק האלים שניהל החמאס בישראל ולתגובות ישראל לפיגועים תפקיד מכריע בהכשלת מהלכים, שתכליתם הייתה חידוש ההידברות בין ישראל לרשות. תהליך אנאפוליס, שהושק בעקבות השתלטות חמאס על רצועת עזה ביוני 2007, נועד להחלישו ובו בזמן לחזק את הרשות כדי להגביר את סיכויי גיבושו של הסדר. אך חמאס תרם רבות לעיכוב התקדמות לאורך המסלול שהותווה באנאפוליס, בעיקר בקשר לניהולו השוטף של הסכסוך. תשתיתו הצבאית והאזרחית של חמאס בגדה המערבית וחתירתו המתמדת להרחבת השפעתו שם, לצד האיום הגלום בהתבססותו ברצועת עזה, עיכבו את יישום השלב הראשון של מפת הדרכים בגדה, ובכלל זה את הסרת מחסומי הדרכים ואת העברת אזורים לשליטת הביטחונית של הרשות. על רקע ירי הרקטות הנמשך מרצועת עזה לא היה אפשר לעודד בישראל ובחוגי הרשות נכונות לפשרה ולנטילת סיכונים אלקטורליים. השיחות בין ישראל לרשות התנהלו באווירה ספקנית, אשר שיקפה בראש ובראשונה קושי לגשר על פערי עמדות עקרוניים. מלבד זה, ביטאה הספקנות הכרה כי הפיצול הפוליטי בזירה הפלסטינית, שנוסף לנתק הגאוגרפי בין הגדה לרצועה, יסכל התקדמות לקראת הסדר כולל וכי התנגדות חמאס צפויה להקשות את יישום ההבנות, גם אם יוגבלו לשטח הגדה. נסיבות אלה, שלאורן התנהל התהליך המדיני ערב ההסלמה בזירת עזה, לא שונו בעקבותיה. נזקים שנגרמו לחמאס במהלכה לא גרעו אפוא מיכולתו להמשיך ולהכתוב סדר יום בזירה הישראלית-פלסטינית.

נכס חשוב שהפקיע חמאס מידי פת"ח הוא נס ההתנגדות. דימוי חמאס כמוביל מחנה ההתנגדות הפלסטינית לכיבוש הישראלי ולישראל ולמה שהיא מייצגת, ובכלל זאת סדר אזורי שתהיה חלק ממנו, אך התעצם במהלך הלחימה ברצועה. כמו כן, חמאס מילא חלק שנוצר עם אימוץ אסטרטגייה מדינית על ידי פת"ח ויתורו על אסטרטגיית הסיבוך, שהתמקדה במאמצים לשמר מתח בין ישראל לשכנותיה ולהעצימו. במחאה על עצמת הפגיעה בתשתית האזרחית ברצועה לא שב שגריר ירדן מחופשה לישראל אלא לאחר נסיגת כוחות צה"ל מן הרצועה. מחאתה החריפה של תורכיה על התקיפה הישראלית בעזה הייתה רקע למשבר ביחסי שתי המדינות. קטאר מצדה השעתה את יחסיה הכלכליים עם ישראל.

מאז פרוץ ההתקוממות השנייה נודע למאבק האלים שניהל החמאס בישראל ולתגובות ישראל תפקיד מכריע בהכשלת מהלכים, שתכליתם הייתה חידוש ההידברות בין ישראל לרשות.

לעומת זאת, חמאס לא חולל משבר בין ישראל למצרים. הברחות הנשק מסיני לרצועת עזה העכירו את יחסי המדינות, בפרט מאז השתלטות חמאס על רצועת עזה. אולם חשש גובר במצרים מהתפרצות מחאה עממית בשטחה בגין פגיעה של ישראל בתשתית האזרחית ברצועה ובהשראת איראן, דרבן בזמן הלחימה ולאחריה לחץ על חמאס להסכים לרגיעה. חשש זה האפיל על תוצאותיה האפשריות של הצטיירות כשותפה למאמץ הישראלי לדכא את היכולות הצבאיות והמוטיבציות הלוחמניות של חמאס. מלבד זה, כדי לשלול מניע עתידי לפעולה צבאית ישראלית ברצועה הביעה מצרים נכונות מוגברת להיאבק בהברחת אמצעי הלחימה לאזור. התפתחות זו סייגה משמעותית את ההישגים, שחמאס יכול היה לזקוף לזכותו כחלק מהמאמץ, המובל על ידי איראן וסוריה, לגבש חזית אזורית אנטי-ישראלית.

ועדיין, חמאס הוכר כשליט ברצועת עזה. מגעים שניהלה מצרים עם נציגי הארגון כדי לשכנעם למתן את מדיניותו הלוחמנית ביטאו השלמה עם אחיזתו באזור. גם ישראל, בתבעה מחמאס לחדול מירי ומהתחמשות וכן לאכוף הפסקת אש על יתר הפלגים הלוחמניים הפעילים ברצועה, מכירה באחריותו למתרחש בה וממנה. רעיונות שהועלו בדבר חידוש נוכחות פת"ח ברצועה הצטמצמו לאפשרות שהארגון ישתתף בשיקום התשתית האזרחית בה ואולי אף בשמירה במעבר רפיח. אולם אלה לא לוו בציפייה כי בעתיד הקרוב יהיה אפשר לשחזר את שליטתו באזור. גורמים בין-לאומיים שיתגייסו לפרויקט שיקום הרצועה, ערבים ומערבים כאחד, לא יוכלו להימנע מתיאום פרטיה ומהלכיה של הבנייה מחדש עם אנשי חמאס. לאחר תום הקרבות הגבירה צרפת את מאמציה להגמשת דרישות הקוורטט מחמאס. גם אם לא יושלם מהלך דיפלומטי זה, שנועד להקל על חברות האיחוד האירופי את המגעים עם חמאס, עשוי התיאום להתברר כשלב לקראת הסרת החרם מעל הארגון בלא שייענה לדרישות שהוצבו לו כתנאי להידברות.

האם ההכרה בשליטת חמאס ברצועה מקבעת את הפיצול בזירה הפלסטינית – מציאות פוליטית שמעמד חמאס מתחזק בה בעוד פת"ח נחלש, ועמו הסיכויים לקידום הסדר של פשרה בין ישראל לפלסטינים? לאו דווקא. מצרים חוזרת ומדגישה את כוונתה לשקם את הרשות הפלסטינית באמצעות כינון ממשלת אחדות. אם כן, לצד תמיכתה של מצרים בנשיאות עבאס ובממשלת סלאם פיאד, ובמקביל לצעדיה שנועדו להצר את רגלי

גורמים בין-לאומיים  
שיתגייסו לפרויקט  
שיקום הרצועה, ערביים  
ומערביים כאחד, לא יוכלו  
להימנע מתיאום פעילותם  
עם אנשי חמאס.

חמאס, עדיין היא רואה בשילוב כוחות בזירה הפלסטינית אמצעי להרגעת הזירה הישראלית-פלסטינית, הן כמטרה בפני עצמה והן כדרך לקידום התהליך המדיני. אפשר שבגישה זו טמון מוצא מן הסבך, ובו דינה של התקדמות לקראת הסדר

לדרבן את חמאס לחולל הסלמה בעימות בינו לבין ישראל, ודינה של הסלמה בעימות בין ישראל לחמאס לעכב התקדמות לקראת הסדר. ימי היריבות בין פת"ח לחמאס כימי חמאס. זו החריפה עם השתלטות חמאס על רצועת עזה. על רקע המערכה בין ישראל לחמאס העמיק הקרע בין הארגונים, והוא צפוי להעמיק עוד אם תחול התקדמות ממשית בהידברות בין ישראל לרשות. עם זאת, אפשר להניח כי התקדמות מדינית תחדד מתיחות גם בשורות חמאס, בין האגף הקיצוני שמושב בדמשק ובין ההנהגה הפרגמטית יותר, שמושבה ברצועת עזה.<sup>3</sup> התפתחות בכיוון זה עשויה להכשיר את הקרקע לדיאלוג בין פת"ח לגורמים בחמאס. כמו כן ניתן לשער כי ככל שתהא הבטחה להסדר מוחשית יותר כן תגבר התמיכה בהסדר המוצע בקרב אוכלוסיית השטחים – גם בשכבות שהקיפאון המדיני עודדן לתמוך בחמאס, ולכן יגבר הסיכוי שפת"ח יוכל להוביל נציגות לאומית שתונחה על ידי דרכו המדינית. בראייה זו, דבקות בתהליך המדיני, גם על רקע חידוש הדיאלוג הלאומי הפלסטיני טרם שחמאס נסוגה רשמית מעמדות יסוד אנטי־ישראליות, תעלה את הסבירות שהבנות שיגובשו במסגרתו יתקרבו לשלב יישומי. מנגד, קיפאון מדיני – אם תיכון ממשלת אחדות פלסטינית ואם ימשיך ויתמסד הפיצול בזירה הפלסטינית – יותיר בידי חמאס את היכולת להכתיב סדר יום, בלא שפת"ח המוחלש יוכל להציע לציבור הפלסטיני או לישראל חלופה מעשית ברוח חזון שתי המדינות לשני העמים.

קיפאון מדיני יותר  
בידי חמאס את היכולת  
להכתיב סדר יום, בלא  
שפת"ח המוחלש יוכל  
להציע לציבור הפלסטיני  
או לישראל חלופה  
מעשית.

## הערות

- 1 יואב שטרן, "חאלד משעל: החמאס העריך שהמבצע יארוך שלושה ימים", *haaretz.co.il*, 20 בינואר 2009.
- 2 *Agence France Press*, January 15, 2008; *Christian Science Monitor*, January 15, 2008; *The New York Times*, January 15, 2008.
- 3 בשנים האחרונות התעוררו חילוקי דעות בהנהגת חמאס אודות שיתוף פעולה עם פת"ח ואפשרות ההשתלבות בתהליך מדיני. המחלוקות החריפו לאחרונה בעקבות קריאתו של טוני בלייר לשלב את הארגון בתהליך המדיני. ראה: "Hamans deeply divided over Balir remarks", *Jerusalem Post online edition*, January 31, 2009.

# הנשק שבידי חמאס

## יפתח ש' שפיר

### כללי

מאז 2001 היה הנשק הרקטי הנשק החשוב ביותר שבידי הארגונים הפלסטיניים בעזה, ובראשם חמאס. לנשק זה יתרונות מובהקים עבור ארגונים אלה: זהו נשק פשוט לתפעול, המאפשר גרימת נזק לצד השני מטווח גדול, במינימום סיכון למפעילים. הרקטות משוגרות ממסילות פשוטות ביותר (או במקרה של הרקטות התקניות, כגון גראד, מצינורות שיגור), ואפשר לשגר אותן, לאחר התקנה וכינון, מרחוק – ובכך להקטין עוד יותר את הסיכון למפעילים. מלבד זה, התברר שקל יחסית לייצר רקטות פרימיטיביות ולא מדויקות באמצעים ביתיים וללא צורך במתקני תעשייה מתוחכמים.

שמונה שנות ניסיון בייצור רקטות "מתוצרת בית" הוכיחו כי לנשק מייצור עצמי מגבלות קשות, ועל כן בד בבד עם מאמצים לשכלל את הרקטות מתוצרת עצמית, השתדלו הפלסטינים לרכוש רקטות תקניות, מייצור במפעלים מסודרים; ואכן, במהלך מבצע "עופרת יצוקה" נעשה שימוש רב ברקטות תקניות. מלבד זה, ולהבדיל מחזבאללה ב־2006, השתמשו אנשי חמאס גם במרגמות, רובן ככולן ככל הנראה תקניות.

על פי מקורות ביטחוניים נורו בסך הכול במבצע "עופרת יצוקה" (שנערך בין 27 בדצמבר 2008 ל־18 בינואר 2009) 640 רקטות גראד וקסאם, (202 גראד ו־438 קסאם) וכן 224 פצצות מרגמה. זהו ממוצע של 29 רקטות ליום (לשם השוואה – חזבאללה הצליח לשמור על ממוצע של 120 רקטות ליום במלחמת לבנון השנייה).<sup>1</sup>

### הרקטות הלא תקניות

הארגונים הפלסטיניים השונים בעזה מייצרים את הרקטות בסדנאות רבות, כמה מהן בבתי פרטיים. רקטות אלו הופיעו במספר רב של דגמים ובכמה שמות. לכל

יפתח ש' שפיר, חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי

אחד מן הארגונים שפעלו בעזה היו דגמים משלו וכינויים משלו לרקטות שבידיו (ראו טבלה), אך על אף ההבדלים, העיצוב הבסיסי זהה בכל סוגי הרקטות:

א. צינור מתכת המשמש בית מנוע – בדרך כלל היה קוטרו 90 או 115 מ"מ. צינור זה מולא בחומר ההודף – בדרך כלל הודף פרימיטיבי שהורכב מדשן לחקלאות (אשלגן חנקתי) וסוכר.

ב. בחלקו האחורי של בית המנוע ארבעה כנפוני ייצוב.

ג. חלקה הקדמי של הרקטה כלל את הראש הקרבי – שגם הוא היה קטע צינור בקוטר זהה, שמולא חומר נפץ מרסק (להלן חנ"מ. כל חנ"מ שהצליחו היצרנים לשים עליו יד – לעתים השתמשו בחנ"מ פלסטי שהוצא מנפלים של חימוש ישראלי).

ד. בראש הרקטה חרטום חרוטי, ובראשו מרעום.

ה. לעתים נוסף בראש הרקטה מקל מתכת – שנועד להפעיל את המרעום כשראש הרקטה נמצא בגובה מסוים מעל הקרקע – כדי ליצור פיזור רסס טוב יותר.

מאז הופעלו הדגמים הראשונים של רקטת קסאם של חמאס ב-2001 התאמצו הארגונים הפלסטיניים לשפר את הרקטות שבידיהם, הן מבחינת הדיוק, הן מבחינת הטווח. רקטות קסאם הראשונות הגיעו לטווחים של כארבעה ק"מ, ואילו מאז 2007 הן מגיעות לטווחים של כעשרה עד 12 ק"מ.

לרקטות מייצור עצמי היו בעיות נוספות, שעל כמה מהן לא הצליחו הפלסטינים להתגבר: הן אינן מדויקות כלל; קיימת שונות גדולה בין רקטות יחידות מאותו קו ייצור; מעופן אינו סדיר; אחוז הנפלים גדול; הן אינן בטוחות בייצור (והדבר גרם כמה תאונות עבודה); הן אינן בטוחות לתפעול (והיו מקרים של נפילת רקטות ששוגרו לאחר מעוף קצר בשטח הרצועה); חיי המדף שלהן קצרים למדי (כמה שבועות לכל היותר).

## רקטות תקינות

הרקטות התקינות מדויקות הרבה יותר מן הרקטות מייצור עצמי, הן נועדו לחיי מדף ארוכים, הן בטוחות לשימוש, הן מצוידות בחומרי הדף מודרניים (שיציקתם דורשת מיומנות טכנית אשר אינה נמצאת בידי הפלסטינים) ובראשי נפץ מודרניים מסוגים שונים.

בשנים שחלפו מאז ההינתקות מעזה פעלו הפלסטינים להשיג סוגי נשק שונים ממקורות חוץ, דרך מערכת המנהרות שנחפרו מתחת לציר פילדלפי בין רצועת עזה ובין החלק המצרי של רפיח. על פי החשד, עוד לפני העימות האחרון הייתה איראן הספקית העיקרית של חימוש ונשק עבור חמאס, ובכלל זה נשק רקטי. נשק זה הוברח לסיני – דרך הים מלבנון, דרך הים מסודאן או דרך שטח מצרים גופא, ומשם הועבר דרך המנהרות לרצועה. ואכן, במהלך העימות ירו הפלסטינים

במהלך "עופרת יצוקה" רקטות תקניות, ממשפחת רקטות גראד, וכמה מהן הגיע לטווחים הקרובים ל-40 ק"מ.

רקטה זו היא הרקטה הנפוצה ביותר בשוק הנשק העולמי. זו היא רקטה בקוטר 122 מ"מ – שמקורה במערכת גראד הסובייטית. עבור מערכת זו פותחו מספר רב של סוגי משגרים ומספר רב של סוגי רקטות. טכנולוגיית גראד הופצה בכל המדינות שרכשו נשק סובייטי, ודגמים שונים שלה מיוצרים היום ברוסיה וכן במדינות אחרות, ובהן רומניה, איראן וסין, וכל אחד מן היצרנים מוסיף שינויים משלו. רקטת גראד סטנדרטית, הנפוצה ביותר, מסוגלת להגיע לטווחים של עד כ-20 ק"מ, אולם דגמים משופרים שלה, הן פיתוחים רוסיים והן פיתוחים במדינות אחרות, מסוגלים להגיע לטווחים של עד 40 ק"מ.

מקורן של הרקטות שהופעלו במהלך העימות אינו ברור. במקרה אחד התברר כי רקטה שנורתה לטווח של כ-40 ק"מ נשאה סימונים שהעידו כי יוצרה בסין. לעומת זאת, להבדיל מהערכות קודמות, לא נמצאו סימונים המעידים על נשק מייצור איראני. בכך אין עדיין כדי לקבוע בוודאות את מקור הרקטות שהגיעו לידי חמאס. ייתכן שאכן הגיע נשק איראני, אלא שמקור ייצורו הוסווה במתכוון או שהאיראנים הקפידו להעביר לחמאס נשק שאינו מתוצרתם. ייתכן אף שהיו להם רקטות ממקורות שונים.

בפרט, לא נעשה שימוש, ולא התגלה שום סימן על הימצאות רקטות מדגמי פג'ר 3 ופג'ר 5 מתוצרת איראן בידי חמאס (חזבאללה הפעיל את הדגמים האלו במלחמת לבנון השנייה).

## מרגמות

במהלך המלחמה השתמשו במרגמות, שגם הן נשק ארטילרי קל ופשוט לתפעול. ידוע כי ברשות חמאס היו מרגמות בקוטר 120 מ"מ, שצוידו בפצצות תקניות, אשר יוצרו כנראה באיראן (חיקוי של דגם ישראלי משנות ה-70). כמה מן הפצצות צוידו במנוע עזר רקטי, וזה הגדיל את טווחן לעשרה ק"מ.

בסרטונים שהועלו לרשת אנשי חמאס נראים מתפעלים גם מרגמות קטנות יותר, כנראה בקטרים של 81 או 82 מ"מ. טווחן של מרגמות אלו אינו עולה בדרך כלל על חמישה ק"מ, ועל כן יכולתן לפגוע בישובים ישראליים מוגבלת.

## נשק נ"ט

בעקבות לקחי מלחמת לבנון השנייה, שחזבאללה הרבה להשתמש בה בטילי נ"ט, ובעיקר טילי קונקורס וקורנט מתוצרת רוסיה, היה חשש כבד שמא ישתמש גם חמאס שימוש נרחב בטילים אלה נגד צה"ל. ידיעות לפני פרוץ העימות העלו

רקטות ארטיילריות תקינות

שם הרקטה	קליבר	אורך	משקל	משקל ראש הקרב	טווח מוזנרי-מרב	תוצרת	הערות
9M22U	122 מ"מ	322.6 ס"מ	66.2 ק"ג	19.4 ק"ג	1.5-20.4 ק"מ	רוסיה	זו רקטת גראד הבסיסית המקורית
9M22M	122 מ"מ	287 ס"מ	66 ק"ג	18.4 ק"ג	1.5-20 ק"מ	רוסיה	
9M2B	122 מ"מ	190.5 ס"מ	45.8 ק"ג	19.4 ק"ג	2.5-10.8 ק"מ	רוסיה	בשימוש כוחות מיוחדים
9M217	122 מ"מ		70 ק"ג	25 ק"ג	30 ק"מ	רוסיה	דגמים רוסיים חדישים
9M218	122 מ"מ		70 ק"ג	25 ק"ג	40 ק"מ	רוסיה	דגמים רוסיים חדישים
9M521	122 מ"מ		70 ק"ג	21 ק"ג	37.5 ק"מ	רוסיה	דגמים רוסיים חדישים
Type 81	122 מ"מ	287 ס"מ	66.8 ק"ג	18.3 ק"ג	20 ק"מ	סין	הכינוי שייך למשגר, לא לרקטה. זו הגרסה הסנינית ל-BM-21 הרוסית. בשירות צבא סין.
Type 90	122 מ"מ	287 ס"מ	67 ק"ג	18.4 ק"ג	20 ק"מ	סין	הכינוי שייך למשגר. נועד לרשת את Type 81 פיתוח חדש. שני דגמי רקטות לפני טווחים שונים.
PHZ-89	122 מ"מ	287 ס"מ	67 ק"ג	18.4 ק"ג	20 ק"מ	סין	הכינוי שייך למשגר. נועד לרשת את Type 81 פיתוח חדש. רקטות זהות ל-PHZ-89.
Type 90	122 מ"מ		61 ק"ג		30 ק"מ	סין	
WS-1E	122 מ"מ	296.4 ס"מ	74 ק"ג	18 - 22 ק"ג	20 - 40 ק"מ	סין.	רקטה שפיתח מפעל SCALC. כמתחרה לדגמים שבשימוש צבא סין (שהם מתוצרת NORINCO). לא ידוע על ייצור או על הזמנות, אך זו רקטת 122 מ"מ היחידה מתוצרת סין בעלת טווח מדויח של 40 ק"מ.





אפשרות טילי קונקורס וכן טילי סאגר ישנים יותר הוברחו לרצועת עזה. בפועל ככל הידוע לא נורו במהלך המלחמה טילי נ"ט תקניים. לעומת זאת, השתמשו הפלסטינים בטיילי נ"ט מתוצרת עצמית. על אף הכינויים המרשימים, אין ביכולת הארגונים הפלסטיניים לייצר טיל נ"ט מונחה. ה"טילים" שבידם הם חיקויים לרקטות נ"ט לא מונחות דוגמת ה־ RPG-7 הישן, שהוא נשק חי"ר תקני ברוב הצבאות המשתמשים בציוד מתוצרת סובייטית.

## נשק נ"מ

בעקבות לקחי מלחמת לבנון השנייה היה בישראל חשש כבד שמא יתאמצו הפלסטינים להפיל כלי טיס ישראלי. הפלה כזו הייתה יכולה להיות בעיניהם הצלחה והישג ממשי ותעמולתי ניכר. בפרט היו חששות שמא במאמצי ההתחמשות של חמאס והברחות הנשק יוברחו לרצועה טילי נ"מ נישאים, דוגמת סטרלה או איגלא הרוסיים או סטינגר האמריקני. בפועל לא אותר כל ניסיון להשתמש בטיילים כאלה.

## סיכום

כמו במלחמת לבנון השנייה (יולי-אוגוסט 2006), גם במבצע "עופרת יצוקה" שימש הנשק הרקטי אמצעי הלחץ העיקרי של הצד החלש על הצד החזק. זהו נשק טרור קלאסי שייעודו הוא להשליט טרור על אוכלוסייה אזרחית. יכולתו המוגבלת של חמאס הביאה לירי מצומצם בהרבה מזה שבוצע על ידי חזבאללה במלחמת לבנון השנייה, אך העיקרון נותר בעינו. בסיכומו של דבר, נראה כי על אף המכה שספג חמאס, הוא יכול לרשום לעצמו בסיפוק שלפחות בנושא זה, הנשק הוכיח את עצמו ולכן יש להניח כי ייעשה מאמץ לשמור יכולת זו ואף להעצימה גם לעימותים הבאים.

## הערות

- 1 מקורות שונים הציגו נתונים שונים באשר למספר הרקטות שנורו לעבר ישראל. על פי מחוז הדרום של משטרת ישראל, נספרו באותה תקופה 708 יציאות ו־ 269 נפילות של רקטות וכן 151 יציאות ו־ 20 נפילות של פצצות מרגמה. חמאס עצמו בפרסומיו מדווח על שייגור 345 רקטות קסאם, 213 רקטות גראד ו־ 422 פצצות מרגמה. מספרים אלו אינם כוללים כמובן את השיגורים שביצעו, אם ביצעו, ארגונים אחרים כמו הג'האד האסלאמי. ההבדל בין המספרים נובע מן המקורות השונים למידע: פצצות ורקטות רבות נפלו בשטחים לא מאוכלסים, ולא בהכרח זכו לטיפול המשטרה. מלבד זה, היו נפילות בים, ונפלים בשטח רצועת עזה עצמה. ייתכן גם שכמה מן ההתרעות על שיגורים היו התרעות שווא.

# חזבאללה והפלסטינים – מ"חומת מגן" ל"עופרת יצוקה" – השפעתו של הממד הפנימי

אמיר קוליק

בסוף מארס 2002, בעקבות רצף פיגועי התאבדות שביצעו ארגוני הטרור הפלסטיניים, יצאה ישראל למבצע "חומת מגן", אשר בסיומו השתלט צה"ל על הערים הפלסטיניות בגדה. בתגובה למבצע פתח חזבאללה בירי ארטילרי לעבר מוצבי צה"ל בגזרת הר דוב. פעילות הארגון נמשכה כשבועיים, ונבלמה רק לאחר ביקורו של כמאל חראזי, שר החוץ של איראן אז, בבירות ולאחר העברת מסרי אזהרה מצד ישראל לבירות ולדמשק באמצעות קולין פאוול, שר החוץ של ארצות הברית. מריאיון אשר העניק חסן נצראללה, מנהיג חזבאללה, זמן קצר לאחר מכן ציין כי הארגון יזם את ההסלמה, ראשית כדי להוכיח סולידריות עם מאבק הפלסטינים; ושנית כדי לבהיר לישראל כי ביכולתו לפעול נגדה "במקרה הצורך". ראש המועצה הפוליטית של חזבאללה אבראהים אמין אל-סיד הוסיף:

"אנו יודעים בדיוק למה מצפה מאתנו הרחוב הערבי, ומה מצופה מההתנגדות בלבנון"<sup>1</sup>.

תגובת חזבאללה למבצע  
"חומת מגן" שונה  
בתכלית מתגובתו למבצע  
"עופרת יצוקה". לכאורה  
תגובת הארגון הייתה  
אמורה להיות נחרצת  
ותקיפה יותר. אך לא כך  
קרה.

תגובת חזבאללה למבצע "חומת מגן" שונה בתכלית מתגובתו למבצע "עופרת יצוקה". לכאורה תגובת הארגון הייתה אמורה להיות נחרצת ותקיפה יותר. בעזה ניהל צה"ל מלחמה נגד חמאס – שותפו של חזבאללה למחנה "ההתנגדות" ופרויקט איראני חשוב בפני עצמו. יתרה מזו, בשל מספרם הרב של האזרחים הפלסטינים ההרוגים ומראות ההרס והחורבן בעזה הייתה גם התסיסה בעולם הערבי והמוסלמי ממושכת ואינטנסיבית יותר מבעבר. אין

ספק כי גם הפעם הבין חזבאללה בדיוק מה הרחוב מצפה ממנו, ובכל זאת הייתה תגובתו של הארגון מינורית. נצראללה התייחס בכמה נאומים למבצע, אולם שלא

אמיר קוליק, חוקר במכון למחקרי ביטחון לאומי

כבעבר, דחף אחרים לפעולה: ממצרים דרש לפתוח את מעבר רפיח כדי לספק לחמאס את הציוד הנדרש להמשך הלחימה;<sup>2</sup> מנשיא לבנון דרש להשקיע מאמצים לכינוס פסגה ערבית; לשליטי ערב קרא להביא לפתרון המשבר, ולבסוף מהרחוב הערבי והמוסלמי דרש לפתוח ב"אנתפאדות" למען פלסטין.<sup>3</sup> בשני מקרים (ב־8 וב־14 בינואר) נורו שתי רקטות מלבנון לעבר ישראל. את הירי ביצעו גורמים פלסטיניים בתמיכה ובאישור של חזבאללה.<sup>4</sup> עם זאת, דובריו הרשמיים של הארגון מיהרו להכחיש את מעורבותו בירי. אכן, תגובת חזבאללה למבצע "עופרת יצוקה" בעזה שונה מהותית מתגובתו למבצע "חומת מגן" ביהודה ושומרון. במקום "עשה" אשר עליו הייתה גאוות הארגון במשך השנים, בחרה הנהגת חזבאללה בדרך ביניים – "עשה מעט ובאמצעות אחרים".

נשאלת השאלה מה השתנה, והתשובה הכמעט מתבקשת היא מלחמת לבנון השנייה. לאחר המלחמה והמכה הקשה שספג חזבאללה, אין ספק שהארגון זהיר יותר הן בהתנהלותו והן בהערכותיו בנוגע לתגובת ישראל. ביטחונו העצמי, אשר היה בשיאו לאחר יציאת ישראל מרצועת הביטחון, התערער. מבחינה זו אכן יש אמת בטענה כי מלחמת לבנון חיזקה את ההרתעה של ישראל מול חזבאללה. עם זאת, ניתוח תגובת הארגון למבצע "עופרת יצוקה" מזווית זו בלבד יהיה במידה רבה ניתוח חלקי. תמונה שלמה יותר תיווצר אם נוסיף למשוואה גורמים נוספים הקשורים לזירה הפנים לבנונית, למעמדו של חזבאללה בתוכה ולכיווני התפתחותה בעתיד, כמו שהארגון צופה.

חזבאללה פועל בכמה מעגלים. הראשון והבסיסי ביותר הוא המעגל האידאולוגי. מעגל זה נובע מעצם הקמתו בראשית שנות השמונים כתנועה אידאולוגית קיצונית המבטאת את ערכי המהפכה האסלאמית באיראן. ככזה חזבאללה חותר להקמת רפובליקה אסלאמית בלבנון ולניהול ג'האד בלתי פוסק נגד ישראל עד שחרור אדמת פלסטין וירושלים. מעגל שני שהארגון פועל בו הוא העדה השיעית. מהעדה חזבאללה שואב את כוחו וחלק ניכר מהלגיטימציה לפעילותו כארגון פוליטי בזירה הלבנונית. לצד המעגל האידאולוגי והמעגל השיעי החל חזבאללה בהדרגה לפעול גם במעגל הפוליטי הלבנוני. מאז הסכם טאא'ף (אוקטובר 1989), אשר שם קץ למלחמת האזרחים בלבנון, החל חזבאללה להשתלב במערכת הפוליטית, ומשנת 1992 פועל הארגון גם כמפלגה המיוצגת בפרלמנט. מאז

אין ספק שחזבאללה זהיר יותר הן בהתנהלותו והן בהערכותיו בנוגע לתגובת ישראל.

יוני 2005 נציגיו אף יושבים בממשלה. ככזה חזבאללה מבקש לראות את עצמו כגורם לבנוני לאומי המייצג את האינטרסים של כלל הציבור, ולא ארגון המייצג עדה אחת או אידאולוגיה צרה.<sup>5</sup>

בהתאם לזה, חשובה לחזבאללה תדמיתו הציבורית בקרב כלל הציבור בלבנון. מאז שנת 2000 "מיתג" את עצמו חזבאללה כ"מגן לבנון" מפני ישראל; ואכן, בקרב חלקים גדולים של הציבור הלבנוני נתפסה נוכחותו החמושה בדרום וקיומו ככוח צבאי עצמאי כלגיטימית. דימוי זה נפגע בקיץ 2006. לבנונים רבים ראו במלחמה מלחמה איראנית בניסיונה להשיג הגמוניה שייעית אזורית. תדמיתו הציבורית של חזבאללה כ"מגן לבנון" וכתנועה לאומית אחראית ספגה מכה ציבורית קשה. תהליך זה התחזק עוד יותר בעקבות אירועי מאי 2008. כזכור, בעקבות מחלוקת בין חזבאללה ובין הממשלה על הנחת קווי תקשורת עצמאיים של הארגון יצאו לוחמי חזבאללה לשורת קרבות רחוב נגד יריביהם הפוליטיים. אמנם בסיומם הייתה ידו של הארגון ותומכיו על העליונה, אך מנגד, חוזקה תדמיתו השלילית. בפעם הראשונה "נשק ההתנגדות" אשר לטענת חזבאללה נחוץ כל כך כדי להגן על לבנון מפני ישראל – הופנה כלפי פנים. סיבוב הסלמה נוסף עם ישראל, אשר את תוצאותיו אי-אפשר לחזות מראש, ואשר גם ממנו "נודף" ריח איראני, היה פוגע עוד יותר במעמדו הציבורי של חזבאללה ובנכונות הגורמים השונים במערכת הלבנונית לקבל את היותו כוח חמוש. אמנם בטווח הקצר לא נראה גורם פוליטי אשר יש בכוחו לפרק את הארגון, אך בהחלט ייתכן כי הדבר היה גורם לערעור האיזון העדין בין העדות. מצב שלפי שעה אין לחזבאללה חפץ בו.

גורם נוסף אשר ככל הנראה עמד בבסיס תגובתו המינורית של חזבאללה למבצע "עופרת יצוקה" היו הבחירות לפרלמנט הלבנוני אשר אמורות להיערך באביב 2009. לחזבאללה אינטרס לקיים בחירות אלה במועדו, שכן על פי הערכותיו, צפויים אנשיו של מישל עוון, בעל בריתו העיקרי בקרב העדה הנוצרית, לזכות בניצחון. מקורה של הערכה זו בהסכם דוחא, אשר הושג בתום אירועי מאי 2008. על פי אחד מסעיפי ההסכם, שונו אזורי הבחירה בלבנון באופן המגדיל, לדעת חזבאללה ובעלי בריתו, את מספר הצירים שיזכה בהם מחנהו של עוון. בהתאם לזה, יהיה גם הרכב הממשלה נוח יותר לחזבאללה ולמחנה הפרו-סורי בכלל, והדבר טומן בחובו כמובן יתרונות רבים. אין ספק כי להנהגת חזבאללה,

כמו שהוכיחה תגובת הארגון למבצע "עופרת יצוקה", גם ג'האד למען הפלסטינים יכול לחכות כאשר על הכף מונחים האינטרסים הפוליטיים של חזבאללה בזירה הלבנונית.

וביחוד לנצראללה, חשובה תדמיתם ברחוב הערבי ובקרב הפלסטינים. עם זאת, כמו שהוכיחה תגובת הארגון למבצע "עופרת יצוקה", גם ג'האד למען הפלסטינים יכול לחכות כאשר על הכף מונחים האינטרסים הפוליטיים של חזבאללה בזירה הלבנונית.

## הערות

- 1 מצוטט בתוך: דניאל סובלמן, "חזבאללה שנתיים אחרי נסיגת צה"ל", **עדכן אסטרטגי**, כרך 5, גיליון 2, אוגוסט 2002, עמ' 14.
- 2 נצראללה, אל-מנאר, 29 בדצמבר 2008.
- 3 שם.
- 4 Yossi Melman and Amos Harel, "Hezbollah behind Lebanon rocket strikes in north", *Haaretz*, 18.1.2009.
- 5 לניתוח מעמיק בנוגע למעגלי פעילותו של הארגון ראו: דני ברקוביץ', "האם ניתן לכרות את ראשי ההידרה – המערכה להחלשת חזבאללה", המכון למחקרי ביטחון לאומי, מזכר 92, דצמבר 2007, עמ' 37-48.

# לקחים צבאיים של ארגוני הטרור מהמערכה בעזה

יורם שוייצר

מבצע "עופרת יצוקה" בעזה, שנמשך כשלושה שבועות, הנחית מכה קשה על מוסדות השלטון של חמאס בעזה ועל מנגנוני הביטחוניים והצבאיים, ופגע ככל הנראה גם ביתר ארגוני הטרור הפעילים בעזה, כדוגמת הג'יהאד האסלאמי והגורמים המזדהים עם הג'יהאד העולמי. בשלב זה אין אפשרות להעריך במדויק את גודל המכה שספגו הארגונים הללו ואת מידת הפגיעה ביכולתם לפעול בעתיד, אך ברור כי מטרתו העיקרית של המבצע הייתה להשפיע על התנהלותו של חמאס בעתיד. על פי הערכות ראשוניות של גורמי הביטחון הישראליים, נראה כי חמאס ספג מכה קשה בתשתיתו ובכוח הלוחם שלו. על פי הערכות אלה, רוב המנהרות ששימשו להברחת אמצעי לחימה, ציוד ולוחמים נהרסו וחמאס איבד כ-700 מלוחמיו ורבים אחרים נפצעו.<sup>1</sup> מלבד זה, נפגעו תשתית ייצור אמצעי הלחימה ומאגר הרקטות ארוכות הטווח שלו.<sup>2</sup> נראה כי למרות פגיעה זו, חמאס נותר בעל כושר לחימה ויש ביכולתו להמשיך ולבצע ירי קסאם לעבר יישובים בישראל הסמוכים לעזה ולירות טילי גראד לעבר יישובים רחוקים יותר, וכנראה גם לארגונים האחרים יש יכולת כזו, גם אם בהיקפים קטנים יותר. עם זאת, החלטתם של הארגונים הללו אם להמשיך בירי רקטות לעבר ישראל בעתיד תושפע במידה רבה מהערכתם באשר לתגובתה של ישראל וכנראה גם משיקולים נוספים, פנים פלסטיניים, בין-ארגוניים וממעורבות של גורמים חיצוניים.

אופן הלחימה של ישראל במהלך המבצע בעזה חשף בפני הארגונים הללו את העובדה כי היערכותם מול יתרונה הצבאי המובהק של ישראל באוויר, בים וביבשה לא אפשרה להם לממש את תכניתיהם המקוריות לפגוע פגיעה של ממש בחיילי צה"ל ובעורף הישראלי. פגיעתם ביחידות הלוחמות של צה"ל וכמות האבדות מקרב חיילי צה"ל היו נמוכות הרבה יותר מהערכותיהם המוקדמות של גורמי ביטחון בישראל, ובוודאי מתקוותיו ומהצהרותיו של חמאס לפני שפרצה הלחימה בעזה.

יורם שוייצר, חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי

ממדי הפגיעה בקרב אזרחי ישראל – למרות שיגורן של כ־640 רקטות וכמאתיים עשרים וארבע פצצות מרגמה לעבר שטחה של ישראל, אשר כמה מהם פגעו בעיקר בערים מרכזיות בדרומה, כדוגמת באר שבע, אשקלון ואשדוד – היו נמוכים יחסית, ועיקר נזקם היה לרכוש ובכך ששיבשו את שגרת החיים בערים אלה. השפעתם על קבלת ההחלטות בישראל ועל מורל הציבור בישראל היו מזעריות, אם בכלל. ניתן להניח כי הצהרות הניצחון הפומביות של מנהיגי חמאס אינן מונעות מהם את ההבנה בצורך של הארגון להיערך למערכה הבאה באופן שיסייע בידו לגבות מישראל מחיר כבד ומכאיב הרבה יותר מזה שהשיגו, בשל הפערים בינם ובין עצמתם ועליונותו הברורות של צה"ל, שאינן צפויות להשתנות בעתיד הקרוב. נראה כי לשם כך יצטרך הארגון להתאים את אסטרטגיית הלחימה ואת שיטות הפעולה שלו ולהצטייד באמצעי לחימה שיאפשרו לו לייעל את פגיעתו בצה"ל ולהגדיל את טווח פגיעתו בערי ישראל.

בשל חששה של הנהגת חמאס מקריאת תיגר על שלטונו הבלעדי של הארגון בעזה צפוי כי בטווח הקצר יפעל הארגון להחזיר במהירות האפשרית את שליטתו האזרחית והביטחונית ברצועה, לצד בנייה מחדש של כוחו הצבאי שנפגע. עדויות לכך נמצאו כבר בימים הראשונים שלאחר הכרזת הפסקת האש עם הדיווחים כי הארגון פרס כוחות משטרה ברחובות עזה וכי חודשו ההברחות של אמצעי

לחימה ואנשים מסיני לעזה דרך מנהרות רפיח, תוך כדי ניצול תקופת הביניים עד שתתחיל פעילות אפקטיבית מצד מצרים למניעת הברחות בעקבות הבנות שהושגו עם ישראל.<sup>3</sup>

מכיוון שחמאס רואה בשימור ובפיתוח יכולתו הצבאית כלי מרכזי במאבק מול ישראל ובעימות על השלטון מול הרשות הפלסטינית, נראה כי סדר העדיפויות הצבאי שלו בעתיד הקרוב צפוי לכלול:  
א. ארגון מחדש של כוח האדם שלו במסגרות לוחמות ומינוי מפקדים חדשים במקום אלה שנפגעו.

בשל חששה של הנהגת חמאס מקריאת תיגר על שלטונו הבלעדי של הארגון בעזה צפוי, כי בטווח הקצר יפעל הארגון להחזיר את שליטתו האזרחית והביטחונית ברצועה

- ב. שיקום יחידותיו הצבאיות באמצעות גיוס מתנדבים חדשים מקרב תושבי עזה.
- ג. רכישת ציוד ואמצעי לחימה בכמות, ובעיקר באיכות משופרת (למשל טווח ירי גדול המגיע עד מרכזי ישראל ואף מעבר לכך), וניסיון להבריה אותם לעזה בכל דרך אפשרית.
- ד. הידוק שיתוף פעולה עם איראן, עם חזבאללה ועם סוריה לקבלת מימון, אימון וציוד במקום אלה שאבדו.

ה. מאמץ ישיר או עקיף, לגבות מישראל מחיר דמים באמצעות הפעלת טרווה, בעיקר באמצעות פעיליו ביהודה ושומרון, כדי לפצות על הפער הבלתי נסבל מבחינתו בין כמות הנפגעים העצומה בצד הפלסטיני ובין זו שבישראל, מתוך זהירות שהדבר לא יוביל לתגובה מסיבית נגדו מצד ישראל בעזה.

עבור הג'האד האסלאמי שבסיס כוחו ועניינו העיקרי הוא בביצוע פעילות מזוינת בלבד, לקחי המערכה אינם צפויים לשנות דבר בנוגע לאסטרטגיית המאבק המנחה אותו. ייתכן שאנשיו יפיקו לקחים טקטיים בנוגע לשיטות ולזירות הפעולה המועדפות מול ישראל. בשל האינטרס המשותף לארגון ולפטרונותו איראן ובת חסותה חזבאללה לסכל את המאמץ המדיני דיפלומטי המוגבר בעקבות המערכה בעזה, שנועד להביא לרגיעה ממושכת באלימות ולחידוש המשא ומתן המדיני בין ישראל ובין הפלסטינים, צפוי כי הג'האד האסלאמי ינסה לחדש במהירות האפשרית פיגועי נקמה בעזה (כמידת יכולתו ועד שתתגבש הפסקת אש שתגביל אותו), ובעיקר ביהודה ושומרון, שם מרוכזת עיקר תשתיתו. הארגון ינסה בוודאי לחדש את ניסיונותיו לפגוע בישראל גופא, ואף ייתכן שינסה להרחיב לזירות נוספות כמו לבנון, סיני או אפילו, אך רק אם תאשר זאת איראן ותסייע לו בכך, לביצוע נקמה בחו"ל.

גורמי הג'האד העולמי ואל קאעדה שביקרו את הדרך אשר בחר חמאס עם כניסתו לשדה הפוליטי וראו בה כישלון ידוע מראש ינסו להיבנות מהשפעותיה הקשות של המערכה על תושבי עזה ולהגביר את גיוסם של מתנדבים חדשים לשורותיהם. ייתכן שאחד הלקחים של גורמי הג'האד העולמי ברצועה יתבטא בניסיון להעמיק את קשריהם עם שותפיהם מחוץ לעזה, ואף ייתכן כי עם אל קאעדה עצמו, קשר שעד כה לא עלה יפה. אל קאעדה, המנסה כבר זמן מה לבנות

בסיסי פעולה נגד ישראל על גבולותיה, ובכלל זה להעמיק את השפעתו בעזה, מצפה לשינוי במדיניות חמאס, שעד כה מנעה את התבססותו ברצועה ופעילות חופשית מצד תומכיו מול ישראל. מאחר שמנקודת הזמן הנוכחית שינוי כזה אינו צפוי יאלצו גורמי הג'האד העולמי להסתפק בניצול תקופת הביניים עד ייצובם של הסדרי הפסקת אש בדרום, כדי לפגוע בישראל באמצעות פיגועים כמו שכבר אירע בתקרית אשר נהרג בה חייל ונפצעו שלושה (ב־27 בינואר 2009) או ירי ספורדי מעזה, ובעתיד אף

עבור הג'האד האסלאמי,  
שבסיס כוחו העיקרי  
בביצוע פעילות מזוינת  
בלבד, לקחי המערכה  
אינם צפויים לשנות  
דבר בנוגע לאסטרטגיית  
המאבק המנחה אותו.

להרחיב את פעילותם כמידת יכולתם – לסיני, ליהודה ושומרון או לתוככי ישראל, באמצעות תושבים מקומיים או אף באמצעות החדרת פעילים מחו"ל.

לסיכום אפשר לומר כי אף שעדיין לא חלף זמן מספיק כדי להעריך לעומק את השפעת המערכה בעזה על התנהלותם הצפויה של ארגוני הטרור בה מול



ישראל, ברור כי למרות המכות שספגו, הם יפעלו לשקם במהירות האפשרית את יכולתם הצבאית. זאת, כדי להוכיח כי יכולתם להמשיך להטריד ולהכאיב לישראל באמצעות טרור – לא פחתה. הפער הבלתי נסבל באבדות בינם ובין ישראל צפוי להניע אותם לנסות ולבצע פיגועי הרג רבי־נפגעים, ובכלל זה ניסיונות מצד כמה מהם לבצע כמידת יכולתם פיגועי התאבדות, אשר מניעתם תלויה בעיקר ביכולתה של ישראל לסכלם. חידוש ירי מתמשך מעזה, לאחר תקופת הביניים, עד יישובו של הסדר הפסקת אש בדרום, מותנה במידה רבה בהישגים שיפיק חמאס כתוצאה מהתווך המצרי ובראשם, פתיחת המעברים, ובהערכתו את רמת הענישה הצפויה לתושבי עזה ולו, אם ישובו הוא או שאר הארגונים בעזה להפר את השקט בגבול הדרומי של ישראל.

לתגובותיה של ישראל ולמידת נחישותה למנוע – מעשית – חזרה למצב הקודם ששרר בגבולה הדרומי, לצד סיוע מצד מצרים והגורמים הבין־לאומיים השותפים להסכם הפסקת האש למניעת התחמשות מחודשת מסיבית וחידוש הירי מעזה, יהיה משקל מכריע בעיצוב תמונת המצב בגבול הדרומי של ישראל בשנים הקרובות.

המשך פעילות טרור מצד הארגונים הפלסטיניים נגד ישראל בשאר הגזרות הוא מציאות שרק הסדר מדיני כולל עשוי אולי לשנותו.

## הערות

- 1 [http://www.cbsnews.com/stories/2009/01/22/world/main4746224.shtml?source=RSS&attr=World\\_4746224](http://www.cbsnews.com/stories/2009/01/22/world/main4746224.shtml?source=RSS&attr=World_4746224)
- 2 <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000412293>
- 3 [http://dover.idf.il/IDF/News\\_Channels/art\\_mivzaim/09/01/2001.htm](http://dover.idf.il/IDF/News_Channels/art_mivzaim/09/01/2001.htm)  
אנשיל פפר וברק רביד, "התחדשו ההברחות לעזה דרך מנהרות רפיח", **הארץ**, 22 בינואר 2009.

# "עופרת יצוקה": ההשלכות האזוריות

## אפרים קם

"העולם הערבי מצוי בתוהו ובוהו גדול מאוד"

עמרו מוסא, מזכ"ל הליגה הערבית, 16 בינואר 2009

המאפיינים הבולטים ביותר של תגובתו של העולם הערבי למבצע "עופרת יצוקה" הם הפיצול והחולשה. מדינות ערב לא השכילו להתלכד ולהסכים על פעולה משותפת שתשפיע על ההתפתחויות ברצועת עזה, ורק בסיום המבצע החליטו, בוועידת הפסגה הכלכלית בכווית, להקצות חבילת סיוע בת שני מיליארד דולר לשיקומה. גם אז לא קבעו למי בצד הפלסטיני יועבר הסיוע; הגורמים הרדיקליים דרשו להעבירו לחמאס, ומצרים וסעודיה התנגדו לכך. כינוס פסגת החירום של מנהיגי ערב בדוחא שבקטר, שנועד לגבש מדיניות משותפת כלפי המשבר, הבליט את הפיצול: קרוב למחצית ממדינות ערב לא השתתפו בכינוס, ובראשן מדינות מרכזיות כמצרים, סעודיה וירדן; וחשוב לא פחות, אבו מאזן התחמק מלייצג את הפלסטינים בכינוס, ואלה יוצגו על ידי מנהיגי חמאס והג'האד האסלאמי. גם ניסיונה של סעודיה להפגיש בריאד את נציגי מדינות המפרץ כדי לגבש עמדה משותפת עמן בנושא הסיוע לעזה – נכשל.

ביטויי חולשתו של העולם הערבי אינם חדשים ואינם מפתיעים. מזה דור מתקשה העולם הערבי לגבש עמדה ופעולה משותפות בסוגיות מרכזיות העומדות על סדר יומו עקב חילוקי דעות ואינטרסים נוגדים בין המדינות. בפרשת עזה, הקו החוצה את העולם הערבי עובר דרך היחס לחמאס. רוב מדינות ערב, וודאי רוב המדינות הערביות המתונות, מסתייגות מהתנהלותו של חמאס ומשליטתו בעזה, ורואות בו גורם רדיקלי מסוכן עבורן הקשור באיראן, חובר לציר השיעי-רדיקלי המאיים עליהן, מתסיס את הזירה הפלסטינית ומונע התקדמות להסדר ישראלי-פלסטיני. רובן היו מעוניינות – בלי שידו בכך בפומבי – שישראל תנחית מכה

ד"ר אפרים קם, סגן ראש המכון וחוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי

קשה על חמאס ותחלישו, כמו שהיו מעוניינות בהנחתת מכה קשה על חזבאללה ב־2006. מנגד, הן מזדהות עם מצוקת הפלסטינים ברצועה, מושפעות מהלכי הרוח ומההפגנות ברחוב הערבי, ורואות חובה לעצמן לסייע לפלסטינים בסבלם. בראש המחנה המתון בשאלת היחס לחמאס ניצבת מצרים, שהפעם ביקשה להבליט את מנהיגותה מול הקבוצה הרדיקלית במחנה הערבי, שהידרדרה במשך תקופה ארוכה יחסית. המשטר המצרי, יותר מכל ממשלה ערבית אחרת, רואה בחמאס יריב ואיום, גם בשל זיקתו ל"אחים המוסלמים", היוצרים את האיום החמור ביותר למשטר. בעיניו, חמאס הוא שלוחה של איראן, המבקשת להקים מאחז שני לחוף הים התיכון, בנוסף למאחז שהקימה בלבנון. המצרים רואים בחומרה הקמת ישות חמאסית, הקשורה לאיראן ולחזבאללה, על גבול מצרים, היוצרת גם חיכוכים בינם ובין ישראל. הם מתנגדים לכניסה לא מבוקרת של פלסטינים ופעילי חמאס מרצועת עזה לסיני, שם כבר נוצר חלל ביטחוני בעייתי, היכול להיות מנוצל לפיגועי טרור. מסיבות אלה יצאו מנהיגי מצרים באורח בוטה וחסר תקדים נגד התנהלות חמאס, ובצד הביקורת על ישראל הם הטילו את האחריות להידרדרות גם עליו. מצרים גם דחתה את דרישת חמאס לפתוח את מעבר רפיח, אלא אם כן תהיה השליטה בו בידי הרשות הפלסטינית ומשקיפים אירופים, ברוח הסכם המעברים מ־2005. בכך ביקשה מצרים לערער את מעמדו של חמאס כממשלה לגיטימית ואת מעמדה של הרצועה כישות פוליטית נפרדת מהרשות הפלסטינית. לשם כך הייתה מצרים מוכנה לנקוט בגלוי צעדים שיש בהם משום שיתוף פעולה עם ישראל נגד חמאס.

מהצד האחר מצויות איראן, סוריה וחזבאללה, הנוקטות עמדה של תמיכה מוחלטת בחמאס. קבוצה זו מובלת על ידי איראן, שמעורבותה ברצועת עזה גברה מאז תחילת האנתפאדה השנייה, במגמה להשפיע על הזירה הפלסטינית, לקשור אליה את הארגונים הפלסטיניים, בעיקר האסלאמיים, ולהזין את המאבק המזוין נגד ישראל. לשם כך איראן מעניקה לארגונים הפלסטיניים סיוע רחב בכסף, בנשק ובציוד צבאי ובאימונים, תוך כדי ניצול הזדקקותם לסיוע חיצוני. הקשר בין איראן לחמאס בתחום הצבאי והכספי התהדק במיוחד לאחר תפיסת השלטון ברצועת עזה על ידי הארגון, משום שחמאס, המבודד למחצה, חיפש דרכים

המשטר המצרי, יותר מכל ממשלה ערבית אחרת, רואה בחמאס יריב ואיום, גם בשל זיקתו ל"אחים המוסלמים", היוצרים איום חמור למשטר.

להתחמש ולגייס משאבים כספיים, ואיראן הייתה זמינה לכך. במבצע "עופרת יצוקה" ביקש הציר איראן-סוריה-חזבאללה להרחיב את השפעתו בזירה הפלסטינית בכלל וברצועה בפרט, על ידי חיזוק כוח העמידה של חמאס בעימות עם ישראל, חיזוק מעמדו מול הרשות הפלסטינית וערעור מעמדה

של מצרים כגורם הערבי המוביל וכצד העיקרי המתווך בין חמאס לישראל ולגורמים מערביים. מאחר שרוב הממשלות הערביות מסתייגות מחמאס ומהתנהלותו, הדרך העיקרית שהציר הרדיקלי ביקש להשפיע בה על האירועים תוך כדי הלחימה הייתה להסית את ההמונים ברחוב הערבי – שגילו אהדה לפלסטינים, והושפעו מהמראות הקשים ששודרו בערוצי הטלוויזיה מהרצועה – נגד הממשלות המתונות, כדי לאלצן לפגוע ביחסיהן עם ישראל ולסייע לחמאס.

לצד מדינות אלה בלטה גם טורקיה בביקורתה הקשה כלפי ישראל. בצל הפגנות רחוב נגד ישראל הוביל ראש ממשלת טורקיה רג'פ טאיפ ארדואן את הקו האנטי־ישראלי: הוא האשים את ישראל ברצח ילדים, העלה את הרעיון לשקול את סילוקה מהאום, והציע לממשל אובמה לבחון מחדש את ההגדרה של ארגוני טרור, ואפשר להבין כי התכוון לחמאס ולחזבאללה. ארדואן גם שלח את יועצו כמשקיף לוועידת הפסגה של המחנה הרדיקלי בדוחא. הסיבה להתנהלות זו של טורקיה אינה ברורה דיה: האם היא נובעת מעניינה של ממשלת טורקיה הנוכחית להעלות את פרופיל מדיניותה במזרח התיכון ובעולם הערבי? האם היא קשורה בראייתה את המרחב האסלאמי כמגרשה הביתי? האם היא נובעת מתפיסתה את חמאס כארגון לגיטימי? או האם השפיעו הבחירות המוניציפליות הקרובות בטורקיה וציפייתה של המפלגה האסלאמית כי הרחוב הטורקי תומך בקו האנטי־ישראלי בגישתו של ארדואן? על כל פנים, הפרשה כבר מעיבה על יחסי ישראל וטורקיה, ונותר לראות עד כמה יהיה אפשר לתקן את הנזק.

בסופו של דבר, למדינות הציר הרדיקלי הייתה השפעה מעטה על מהלך העימות ברצועה משום שהאופציות שעמדו לרשותן היו מצומצמות ומשום שהשיקול העליון בעיניהן היה להימנע מנקיטת צעדים הרי סיכון עבורן. ההפגנות במדינות ערב המתונות, שאורגנו בעיקר על ידי גורמים אסלאמיים או פלסטיניים, לא היו ממושכות והמוניות ולא יצאו מגדר שליטה. הן הביעו בעיקר תמיכה במצוקת

הפלסטינים, לא בחמאס. וכך, בשל חולשת העולם הערבי ומאחר שחמאס אינו אהוד ברוב מדינות ערב, מצאו חמאס והאוכלוסייה הפלסטינית את עצמם נתונים ללחץ כבד מצד ישראל במשך שלושה שבועות, בלי שהעולם הערבי מצא דרך לסייע להם במידה ממשית.

בולט במיוחד כישלונה של איראן. האיראנים השקיעו מאמצים גדולים, במישורין ובאמצעות חזבאללה, לבנות את חמאס כארגון צבאי שיוכל לעמוד נגד התקפה מצד

ישראל ולגרום אבדות ניכרות לצה"ל במהלכה, ואולם במבחן המעשה נכשל חמאס, מהבחינה הצבאית לפחות, בלי שאיראן הצליחה לסייע לו, מלבד רישום 70 אלף סטודנטים שהתנדבו להילחם בעזה ורישומם נותר בנייר. איראן גם נרתעה

בסופו של דבר, למדינות הציר הרדיקלי הייתה השפעה מעטה על מהלך העימות ברצועה משום שהאופציות שעמדו לרשותן היו מצומצמות.

מלהשתמש באמצעי העיקרי שעמד לרשותה להלכה כדי לסייע לחמאס: לעודד את חזבאללה לפתוח חזית נוספת נגד ישראל מלבנון. אלא שהסיפור לא הסתיים בכך. אין ספק שאיראן תשקיע מאמצים רבים כדי להיות הגורם העיקרי שיסייע לחמאס לשקם את הרצועה, הן בתחום הצבאי והן בתחום האזרחי, ויש לצפות כי לשם כך תנסה איראן להעביר לרצועה הן נשק וציוד לחימה והן כספים בהיקפים גדולים. שאלה פתוחה היא עד כמה יעלה הדבר בידיה, בשל מאמצייהן הצפויים של ישראל, של מצרים ושל מדינות מערביות לחסום את נתיבי הברחות הנשק והעברות הכספים לרצועה.

מצרים בלטה כשחקן הערבי המרוויח מהעימות ברצועה. היא הייתה ציר המאמצים לסיום הלחימה ברצועה ולגיבוש ההסדרים לאחריה, ובכירי המנהיגים האירופים עלו אליה לשם קידום מאמצים אלה. היא שמרה על מעמדה כמתווך העיקרי בין ישראל לחמאס, שנותר תלוי במצרים, למרות המתח בינו ובינם. עם זאת, העובדה שקטר – בדרך כלל מדינה מתונה המקיימת קשרים עם ישראל, אם כי גם בעלת זיקה למחנה הרדיקלי – כינסה בדוחא ועידת פסגה, חלקית, שהרדיקלים נתנו בה את הטון, מלמדת על מגבלות כוחה של מצרים בעולם הערבי, אפילו במחנה המתון. יתרה מכך, כדי להמשיך להיות גורם מרכזי בטיפול במצב ברצועה, יהיה על מצרים לעמוד במשימות לא קלות בעתיד: לצמצם מאוד את הברחות הרצועה; למנוע מעורבות גדולה מצד איראן בשיקום הרצועה; לסייע להמשך הרגיעה בשטח; ולנסות להביא לפיוס בין חמאס לפת"ח.

ולבסוף, המשמעות האזורית בנוגע לישראל. אין ספק שהשנאה לישראל גברה בעולם הערבי בעקבות המבצע ברצועה. שתי מדינות ערביות בעלות קשרים עם ישראל – קטר ומאוריטניה – הקפידו אותם. בפסגת דוחא בלט הקו האנטי-ישראלי,

ובכללו הקריאה לביטול יזמת השלום הערבית מ-2002,

אם כי זו לא בוטלה למעשה משום שהיא לא אושרה כהחלטה ומשום שפסגת דוחא לא נחשבה ועידת פסגה מן המניין. יתר על כן, אמנם לישראל ולמחנה הסוני המתון יש אינטרסים משותפים, ובכללם בלימת הציר השיעי-רדיקלי, החלשת חמאס וחזבאללה וחיזוק הרשות הפלסטינית, ואולם אינטרסים אלה לא הביאו עד כה לשיתוף פעולה ממשי בין ישראל לגושה, בין השאר עקב

מצרים בלטה כשחקן הערבי המרוויח מהעימות ברצועה. היא הייתה ציר המאמצים לסיום הלחימה ברצועה ולגיבוש ההסדרים לאחריה.

ההסתייגות בעולם הערבי משיתוף פעולה עם ישראל, וודאי בסוגיות בין-ערביות רגישות. אין להניח כי שיתוף פעולה כזה יתפתח בעתיד הקרוב – מלבד התיאום הצפוי בין ישראל למצרים בסוגיית מניעת הברחות לרצועה – מה גם שהדימוי השלילי של ישראל בעולם הערבי, בעקבות הפעולה בעזה, לא יסייע לכך.

# מעמדה האזורי של מצרים – בחינה מחדש

אמילי לנדאו

בשבועות האחרונים ניתן להבחין בהתפתחויות מעניינות בכל הנוגע למעמדה האזורי של מצרים. בשנים האחרונות הלכה מצרים ואבדה מכוחה; מגמה זו הודגשה גם על ידי התרסות בוטות נגדה, אשר נשמעו מפי דוברי חמאס וחזבאללה, ובאו לידי ביטוי גם בהתנהלותם של ארגונים אלה. אולם בעת המלחמה בעזה רבו הסימנים לכך, שמצרים חותרת לבסס מחדש את מעמדה. עשויות להיות למגמה זו השלכות אזוריות חשובות, גם בהקשר למאמצים המתמשכים לבלימת שאיפתה של איראן להגמוניה במזרח התיכון.

עם תחילתו של מבצע "עופרת יצוקה" שבה מצרים – כמו שעשתה בקיץ 2006 – ונמנעה מלהצביע אוטומטית על ישראל כאשמה במעשי האיבה. למעשה, כפי שנהגה בתחילת מלחמת לבנון השנייה – אז הואשם חזבאללה בהרפתקנות מסוכנת – הפנתה מצרים אצבע מאשימה כלפי החמאס וטענה נגד הארגון כי הזמין את תגובתה הצבאית של ישראל על ידי הפרה חד־צדדית של הפסקת האש בין הצדדים, שונמכה שישה חודשים. בעודה מאוכזבת מדחיית חמאס את ניסיונותיה לתווך בינו לבין פת"ח, לא היססה מצרים להטיח בחמאס את האשמה להסלמה בזירת עזה אף שעמדתה זו לא הייתה מקובלת כלל בקרב כמה מדינות ערביות אחרות, וללא ספק בקרב דעת הקהל ברחבי המזרח התיכון.<sup>1</sup> אי־נכונותה של מצרים לפתוח את מעבר הגבול ברפיח, והתייעצויות תכופות וגלויות בין עמוס גלעד לבין גורמי ממשל מצריים, הזינו האשמות נגדה בדבר שתוף פעולה עם ישראל. ביקורה של השרה ציפי לבני במצרים יומיים לפני תחילת המבצע אף היה רקע להאשמת הנשיא מובארק כמי שלכאורה העניק לישראל אור ירוק לתקיפה.<sup>2</sup>

למרות זאת, העניין המצרי הישיר בהתפתחויות ברצועת עזה והדאגה המשותפת למצרים ולישראל בנוגע לסכנות הטמונות במסר הרדיקלי המבוטא על ידי חמאס יצרו את המרחב הנדרש למצרים להאצת מאמצי תיווך שנועדו לקדם

ד"ר אמילי לנדאו, חוקרת בכירה במכון למחקרי ביטחון לאומי

רגיעה. עם תחילתו של המבצע היבשתי הוחרפה ביקורתו של הנשיא מובארק על צעדיה של ישראל,<sup>3</sup> אך בו בזמן נקט מאמצים נחושים להשיג הפסקת אש באמצעות הזמנת נציגיהם של שני הצדדים להתייעצויות בקהיר. בתוך ימים אחדים הפך מעמדה של מצרים, ממתמודדת מרכזית על תפקיד המתווך בין הצדדים לסכסוך, למתווכת בפועל. מובן כי מצרים אינה בבחינת צד שלישי לא מעורב בסכסוך זה: כמדינה הגובלת ברצועת עזה היא מונחית על ידי אינטרס להגביל את יכולתו של חמאס להוסיף ולחולל הסלמה. כמו כן, חמאס נתפס גם כאיום ישיר על מצרים בגין קשריו עם האחים המוסלמים שם. גם מנקודת מבטה של ישראל נועד למצרים תפקיד מכריע ביצירת המנגנונים הנדרשים להפסקת הברחות אמצעי הלחימה לתוך רצועת עזה.

התיווך בין ישראל ובין הפלסטינים שימש מאז ומתמיד את מצרים כאמצעי לייצב ולהדגיש את מנהיגותה במזרח התיכון, ובתום שלושת השבועות שבהם התנהל מבצע "עופרת יצוקה", אף שהיו בנמצא מתחרים אחרים על התפקיד, בלטה מצרים כמתווך האזורי הראשי. יתרונות המעמד האזורי שבהם תזכה מצרים מודגשים הדגשת יתר מפאת העובדה כי גברה על טורקיה, יריבתה ב"משחק התיווך" במזרח התיכון. אומנם טורקיה זכתה בנקודות זכות חשובות בשנה האחרונה כאשר תיווכה בשיחות העקיפות בין ישראל ובין סוריה, ועל רקע זה אף הועלו רעיונות כי תקבל עליה תפקיד דומה בתיווך בין ארצות הברית ובין איראן. ואולם הגינוי החריף נגד ישראל במהלך המבצע, שנשמע מפי דוברים טורקים ובראשם ראש הממשלה ארדואן, אשר הרחיק לכת עד כדי קריאה להרחיק את ישראל מן האו"ם, הצית משבר ביחסי ישראל-טורקיה. מטבע הדברים, משבר זה צמצם את האפשרות שתוכל למלא תפקיד מתווך בסכסוך. ישראל סירבה לשלב את טורקיה במשא ומתן לקראת הפסקת אש, והעובדה כי מצרים ארגנה את מפגש שארם א-שיח' לציון הפסקתם של מעשי האיבה הצביעה על הובלתה הבלתי-מעוררת את המאמצים לקדם רגיעה.

יתר על כן, השיחות עם מצרים נמשכו גם לאחר ניסוח ההבנות בדבר הפסקת האש. שבוע לאחר שנכנסה הפסקת האש לתוקפה החלו דיונים על סידורי ביטחון חדשים בין ישראל ובין מצרים בנוגע לסוגיה המטרידה ביותר מבחינת ישראל: הברחות הנשק לתוך רצועת עזה. השיחות התמקדו באפשרות להגביר את נוכחותם של כוחות הביטחון המצריים לאורך הגבול.<sup>4</sup> סוגיית הברחות

יתרונות המעמד האזורי שבהם תזכה מצרים יועצמו בשל העובדה כי גברה על טורקיה, יריבתה ב"משחק התיווך" במזרח התיכון.

הנשק לתוך עזה הייתה נושא מחלוקת בין המדינות זה מכבר, עקב התנגדותה של מצרים לנוכחותם של משקיפים בין-לאומיים על אדמתה לסיוע בעצירת תופעת ההברחות.<sup>5</sup>

נחישותה של מצרים לחזק את מעמדה בפוליטיקה של המזרח התיכון באה לידי ביטוי במהלך מבצע "עופרת יצוקה" בשני מובנים: בנקיטת עמדה בלתי אהודה של האשמת חמאס באחריות לפריצת מעשי האיבה ובדבקות בעמדה זו לאורך המבצע, ולאחר מכן בארגון מאמצי התיווך להשגתה של הפסקת אש בין ישראל ובין חמאס. שאלה חשובה מתעוררת באשר להשפעה האפשרית של נחישותה הגוברת של מצרים לחזק את מעמדה האזורי על נכונותה לעמוד גם מול שאיפות ההגמוניה של איראן. גם לאיראן היה תפקיד בשולי סבב הלחימה האחרון, ואף היא קיוותה להיבנות מן הסכסוך ולקצור פרות אזוריים. עם זאת, להבדיל ממצרים, האסטרטגיה של איראן התבססה על ההנחה כי חמאס, בן טיפוחיה, יהיה מסוגל להכריז על ניצחון על ישראל; התפתחות בכיוון זה הייתה מעניקה לה יתרון אזורי, ובו בזמן הייתה מחזקת את מעמדה בכל הנוגע למשא ומתן עם המערב.

אלא שתפקודו הכושל של חמאס בהתמודדות עם ישראל שיבש את תכניתיה של איראן. השאלה העומדת על הפרק היא האם בכך יהיה די לעודד את מצרים להפנות את מנהיגותה האזורית לעבר הנושא האיראני באופן ישיר ובוטה יותר. גילויים של חוסר כבוד כלפי מצרים שבאו לידי ביטוי בקשר למלחמה בעזה – כמו ניסיונותיה של קטר להתערב במאמצי התיווך שלה – עוררו תגובות נגד במצרים

בחרירות שכמותה לא נראתה זה שנים.<sup>6</sup> בימים שלאחר תום הלחימה בעזה המשיכה מצרים לנקוט קו נוקשה כלפי איראן; הנשיא מובארק הצהיר כי הוא לא יתיר לאיראן להיות זו שתשקם את רצועת עזה. יתרה מכך, שר החוץ של מצרים התייחס בחרירות לניסיונותיה של איראן במהלך הלחימה לדרבן את ארצו לעימות ישיר מול ישראל. במסר שלא השתמע לשני פנים, שב ואישר השר אבו אל-רייט כי מצרים דוחה את אימוץ הרדיקליזם על-ידי איראן, והדגיש את בחירתה האסטרטגית של מצרים ללכת בדרך של שלום.

האינטרס המצרי במנהיגות אזורית – שהוא חלק בלתי נפרד מזהותה הלאומית – משמעותו יריבות עם איראן. אימוץ גישה נחושה יותר מצד מצרים יוכל לסייע במאמץ הכולל לבלום את שאיפותיה הגרעיניות של איראן. עמדת המיקוח של ארצות הברית במשא ומתן עם איראן תתחזק

ככל שמדינות ערביות יגלו התנגדות נחרצת יותר לתכניותיה של איראן. עם זאת, יהיה זה מוקדם עדיין לחזות האם המגמה התקיפה יותר של מצרים, כפי שהתבררה על רקע העימות ברצועת עזה, תימשך כך שתסייע משמעותית בחתירה לבלימת מאמציה של איראן לחזק את כוחה שלה במזרח התיכון.

שאלה חשובה מתעוררת באשר להשפעה האפשרית של נחישות מצרים לחזק את מעמדה האזורי על נכונותה לעמוד מול שאיפות ההגמוניה של איראן.

•

האינטרס המצרי במנהיגות אזורית – שהוא חלק בלתי נפרד מזהותה הלאומית – משמעותו יריבות עם איראן.



**הערות**

Volkhard Windfuhr, "Egypt in Quandary as Gaza Raids Divide the Muslim World," 1  
*SpiegelOnline*, December 30, 2008.

See Steven Erlanger, "Egypt Pressed on Gaza from Without and Within," *New York Times*, January 3, 2009. 2  
*Ynet News*, January 4, 2009. 3

"Israel to Allow Egypt to Boost Force on Gaza Border to Fight Smuggling," 4  
*Haaretz*, January 23, 2009.

Sebastian Abbot, "Egypt FM Dismisses US-Israeli Anti-Smuggling Deal," 5  
*Washington Post*, January 17, 2009. According to reports, however, Egypt agreed and has begun to install advanced cameras and sensors as part of its effort to curtail smuggling: *Jerusalem Post*, February 1, 2009.  
*Ynet news*, January 28, 2009. 6

# המערכה נגד חמאס – ההקשר ההרתעתי

## יאיר עברון

עדיין מוקדם לקבוע את ההשפעות ארוכות הטווח של המערכה נגד חמאס, אולם כבר עתה אפשר להציע כמה השלכות. מעבר לכך, כדאי להשוות בין מערכה זו ובין השפעות המערכה שנוהלה נגד חזבאללה בקיץ 2006 בהקשר ההרתעתי.

### הרתעה נגד ארגונים תת־מדינתיים או דמויי מדינה

למרות היות ההרתעה מצב מורכב הרי כאשר היא מיושמת נגד מדינות היא יחסית פשוטה יותר מאשר במצבים בהם היא מופעלת נגד ארגונים תת־מדינתיים. לפיכך ההרתעה נגד ארגוני טרור קשה למדי (אם גם לא בלתי אפשרית לגמרי). שיקולי העלות־תועלת של ארגונים אלה שונים בתכלית מאלה של מדינות.

עם זאת, בשתי המערכות שיזמה מדינת ישראל במהלך כשלושים החודשים האחרונים, האויבים לא היו ארגונים תת־מדינתיים טהורים. הן חזבאללה הן חמאס הם בראש ובראשונה ארגונים פוליטיים החולשים על תשתיות מורכבות של שירותים אזרחיים וחברתיים, ובעלי שורשים עמוקים בקרב האוכלוסיות התומכות בהם ושמתוכן הם פועלים. יתרה מכך, חמאס מתנהל כיום כממשלתה בפועל של רצועת עזה, והדבר מקנה לרצועה מעמד של כמעט מדינה. עובדה זו משפיעה ללא ספק על שיקולי העלות־תועלת שלו.

הצלחתה של ההרתעה נגד ארגונים כגון חמאס וחזבאללה תלויה במידה שבה הם מתקרבים למעמד של ממשלות או כמעט ממשלות. ככל שמעמדם קרוב יותר לכך תגבר פגיעותם לאיזומי הרתעה, וכפי שנוהגות מדינות מן המניין, כך יקרה גם עם שיקולי העלות־תועלת של ארגונים אלה באשר לצעדיהם. הדבר החשוב הוא כי יכולתה הצבאית של ישראל גבוהה בהרבה מזו שלהם, ועובדה זו משפיעה על שיקולי העלות־תועלת שלהם. מנגד, יש ביכולתם גם להרתיע את ישראל עד גבול מסוים. הדבר נעשה חלקית על ידי נקיטה של אמצעים אלימים, כגון שיגור טילים לעבר יישוביה. עם זאת, יש לכך מגבלות, שכן אם צעדים אלה מצטברים, ישראל

פרופ' יאיר עברון, חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי

יכולה להשתמש ביכולותיה הצבאיות העדיפות כדי לנקוט הרתעה ענישתית, כמו שאכן אירע במלחמת לבנון השנייה נגד חזבאללה ובמבצע "עופרת יצוקה".

## "הדיאלוג האסטרטגי" בין מדינת ישראל לחמאס

בעוד חמאס שולט ב-"כמעט-מדינה", כמו שצוין לעיל, עמדתו האידאולוגית האנטי-ישראלית הקיצונית ממשיכה להשפיע על התנהגותו, וככל הנראה היא זו שתרמה לנכונותו לגייס את השימוש בכוח ככלי של מדיניותו. יחד עם זאת בחודש מארס 2005 קיבלו עליהם פת"ח וחמאס חד-צדדית את ההודנה אולם זו לא עצרה לחלוטין את ביטויי האלימות המתמשכת של חמאס כלפי ישראל.

לפני הנסיגה החד-צדדית מרצועת עזה נדרש חמאס לפעילות אלימה כדי להפגין את תרומתו לנסיגתה של ישראל. בהמשך לניצחוננו של חמאס בבחירות ינואר 2006 הוא פירש את ההודנה ככזו שחלה גם על שטחי יהודה ושומרון. ישראל לא קיבלה מעולם פרשנות זו. נסיבות אלה הובילו לפרצי אלימות כשחמאס והג'האד האסלאמי הגיבו לפעילות צה"ל ביהודה ושומרון. אי-הסכמות אלה אשר לפרשנות נמשכו גם לאחר שעלה חמאס לשלטון ב-2007. רק בהודנה האחרונה שנכנסה לתוקף בקיץ 2008 ויתר חמאס על דרישתו זו. מלבד זה, היו אי-הסכמות בעניין השליטה והקף התנועה במעברי הגבול שהובילו לגילויי אלימות ולהפרות ההודנה. התוצאה הייתה מאזן הרתעה לא מושלם בו השתלבו צעדים כוחניים "אוכפים" של שני הצדדים. חמאס השתמש בירי טילים לעבר יישובים ישראליים, בעוד ישראל הגיבה באופן מוגבל על ידי שימוש בכוח ואף בסגירתם של המעברים.

החמאס טעה בהבנת סף הסובלנות הישראלי – כפי שאכן טעה חזבאללה ב-2006 – והנחית מטח רקטות מסיבי ב-24 בדצמבר 2008 דבר שהביא לתגובה הישראלית המסיבית.

## מבצע "עופרת יצוקה" ומלחמת לבנון השנייה

כאשר החלה ישראל במבצע הצבאי נגד חזבאללה בקיץ 2006 הוגדרו עברו יעדים מרחיקי לכת: שינוי מוחלט של המצב בדרום לבנון והריסתו של חזבאללה. יעדים אלה היו לא מציאותיים לחלוטין, ולא היה ניתן להשיגם

מדינת ישראל הצליחה לייצר הרתעה יציבה נגד חזבאללה, כפי שאכן הוכח מעל לכל ספק במבצע "עופרת יצוקה", כאשר הארגון כמעט שלא נקט בפעילות צבאית לאות הזדהות עם בני בריתו המותקפים בעזה.

באמצעים צבאיים. השבתו של מאזן ההרתעה בין ישראל לחזבאללה לא הוגדרה כמטרה של המבצע, אך למעשה, אף שלא הושגו היעדים מרחיקי הלכת (שכאמור ממילא לא היה ניתן להשיגם), הצליחה מדינת ישראל לייצר הרתעה יציבה נגד תנועת חזבאללה, כפי שאכן הוכח מעל לכל ספק במבצע "עופרת יצוקה" כאשר

הארגון כמעט שלא נקט בפעילות צבאית כלשהי (לבד מניסיון פיגוע אחד ושתי נפילות של פצצות מרגמה) לאות הזדהות עם בני בריתו המותקפים בעזה. במבצע "עופרת יצוקה" הציבה ישראל יעדים מוגבלים הרבה יותר: "יצירתם של תנאי ביטחון משופרים בעבור דרומה של ישראל", מה שהיה לשון נקיה ליצירת עמדת הרתעה חזקה נגד התקפותיו המתמשכות של חמאס נגד ישראל. כעבור שלושה שבועות של לחימה הסכימה ישראל לקבל את הצעתה של מצרים, ובכללה הפסקת אש בשילוב צעדים נוספים, והכריזה על הפסקת אש. בעקבות כך הכריז גם חמאס על הפסקת אש. בעקבות הנזק העצום שנגרם ברצועת עזה קיימת סבירות גבוהה כי חמאס ידבק בהפסקת האש. לפיכך, ובלי להתעלם מהפרות מזעריות בשלבים הראשונים, הושגה המטרה של הרתעה יציבה. מבחינה אנליטית המכה הישראלית הייתה מימוש של האיום ההרתעתי הישראלי המתמשך וכן איתות הרתעתי לגבי העתיד.

### כלים צבאיים ליצירת הרתעה

הכלי היעיל ביותר בהרתעה הענישתית הוא חיל האוויר. על כן אפשרי בהחלט כי כבר לאחר הימים הראשונים של הפגזות אוויריות היה אפשר להבטיח את אפקט ההרתעה. זאת אכן הערכה תקפה, בדרגת ודאות גבוהה, בנוגע למה שאירע מול חזבאללה. יצוין כי בתנאים מעין אלה יכול רק השימוש בכוח לא פרופורציונלי להשיג את החזרתה של ההרתעה היציבה. השימוש בכוחות הקרקע במבצע "עופרת יצוקה" שימש קרוב לוודאי כמאיץ את היזמה המצרית. תרומתם האפשרית של כוחות הקרקע להרתעה היא סוגיה מורכבת הדורשת דיון מפורט יותר.

### תנאים להרתעה יציבה

**ראשית**, חמאס הינו ממשלה דה־פקטו של רצועת עזה. לפיכך, וכן משום שהוא אינו רק ארגון חמוש אלא גם תנועה פוליטית קיבל עליו אחריות לאוכלוסייה הנתונה לשליטתו. דווקא בגלל זה הוא רגיש לצעדי הענישה של ישראל נגד התשתית ברצועת עזה. בעקבות כך הרתעתה של ישראל, המבוססת על צעדי ענישה עתידיים צפויים מצדה – אם ישוב חמאס להפר את הפסקת האש – חזקה הרבה יותר. **שנית**, חמאס חייב להפעיל שליטה יעילה על הארגונים החמושים האחרים ברצועת עזה. מנגד, סיבות לא־יציבות עלולות להיגזר מהסכסוך בין פתח לחמאס וכן מהשליטה בארגונים חמושים אחרים.

**שלישית**, מאחר שהרתעה מבוססת לא רק על ידיעתו של המורתע את המחיר שייגבה ממנו המרתיע אלא גם על מידת תסכולו מהמשך הסטטוס קוו, תהיה כנראה פתיחה מחדש של המעברים תנאי אשר חמאס לא יהיה מוכן לוותר עליו; סירוב להיענות לו עלול להוביל להפרות אפשריות של הפסקת האש. בעוד ישראל

מבקשת להשיג הפסקת אש מוחלטת הבעיית שהוזכרו בתנאים השני והשלישי כאן עלולות להביא למצב שחמאס אכן יירתע משיגור טילים לעבר יישובים בישראל, אבל הוא או ארגונים אחרים ייזמו מפעם לפעם פעולות מקומיות.

### היחס הפרדוקסלי בין מדינת ישראל לחמאס

כדי שהרתעה כנגד חמאס תהיה יציבה אין לפגוע בשליטתו של חמאס ברצועה. עם זאת, צעד כזה נוגד את עמדתה הבסיסית של ישראל החותרת לערעור שלטונו. מצד שני ישראל נרתעת מכיבוש הרצועה, דבר שהיא מסוגלת לעשות מבחינה צבאית, מאחר שהיא מבינה כי כיבוש מחדש מעין זה עלול יהיה להוביל לנוכחות ארוכת טווח שתהיה כרוכה במחירים גבוהים ובלתי כדאיים.

מצב פרדוקסלי זה יוכל להשתנות אם ישתנו הנסיבות הפוליטיות, למשל אם יקבל עליו כוח אחר את השליטה בפועל על רצועת עזה. את זאת היה אפשר להבטיח למשל אם הרשות השלטונית המרכזית ברצועת עזה היתה קואליציה בין פת"ח ובין חמאס.

### הערות

- 1 לניתוח וצפי שמלחמת 2006 יצרה הרתעה יציבה מול חזבאללה ראו: יאיר עברון, "ההרתעה ומגבלותיה" בתוך: מאיר אלרן ושלמה ברום, (עורכים) מלחמת לבנון השנייה, תל אביב, הוצאת ידיעות אחרונות, 2007.

# הכרעת ארגוני הטרור: "עופרת יצוקה" כמשל

## זכי שלום

ככל שניתן להתרשם, למבצע "עופרת יצוקה" היו הישגים ניכרים מנקודת ראותה של מדינת ישראל. כמה מהם עדיין טעונים הוכחה. במהלך המבצע נגרם נזק רב לתשתית האזרחית והצבאית של חמאס ברצועת עזה ונהרגו או נפצעו מאות מאנשי הארגון. ראשי חמאס הגדירו את המצב ברצועה "אסון". חאלד משעל, ראש הלשכה המדינית של חמאס, כינה את פעולת צה"ל בעזה "שואה". גם עיתונאים ונציגים דיפלומטיים זרים דיווחו על ממדי ההרס. ממשלת חמאס כגוף שלטוני תהיה חייבת להקצות משאבים ניכרים לשיקומו של הרס זה. אפשר להעריך כי בתקופת השיקום, שאת משכה קשה להעריך, יבקש חמאס לשמור על רגיעה.<sup>1</sup> קרוב לוודאי שהמבצע תרם להעצמת ממד ההרתעה של ישראל מול חמאס, ואולי גם כלפי גורמים עוינים אחרים באזור. בראיון עיתונאי לאחר המלחמה נטה ראש הממשלה להגזים בהערכת היקפה ועצמתה של ההרתעה שהושגה בעקבות המבצע: "היום", קבע ראש הממשלה אולמרט, "ההרתעה של ישראל גבוהה מכפי שהייתה אי פעם – לא רק בעשור האחרון, אלא הרבה מעבר לו. זו הרתעה נגד כל מרכיבי ציר הרשע, מי שצריך לדעת יודע... המלחמה בלבנון יצרה הרתעה לא רק מול חזבאללה אלא גם מול סוריה". הרתעה תקפה על פי טבעה במסגרת מוגדרת של זמן ומרחב. עצמתה תיבחן, הלכה למעשה, לאורך ציר הזמן. על כל פנים, אין שום ודאות שהרתעה בגזרה הדרומית תהיה תקפה גם בגזרה הצפונית – מול חזבאללה.<sup>2</sup>

ישראל הצליחה, כך מסתמן, להנחיל לחמאס את ההבנה כי כללי המשחק שהיו קיימים קודם למבצע השתנו ללא הכר. על בסיס כללי המשחק החדשים הובהר כי מדיניות האש והתגובה של צה"ל תהיה מעתה שונה לחלוטין מזו שהייתה קיימת עד כה. קצינים בכירים בצה"ל נתנו לכך ביטוי לפני כמה חודשים, אולם דבריהם

פרופ' זכי שלום, חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי

נתקלו במידה רבה של ספקנות בכל הקשור לנחישות ליישם הלכה למעשה. מבצע "עופרת יצוקה" הוכיח שצה"ל אכן אימץ מדיניות חדשה, השונה במידה רבה מזו שהייתה נהוגה בעבר. בכללי המשחק החדשים ישראל הצליחה, קרוב לוודאי, ליצור איום אמין כי היא מוכנה להפעיל עוצמת אש אדירה, בפירוש לא מידתית, וגם לפגוע, הלכה למעשה, בריכוזים מאוכלסים, במסגדים, בבתי ספר, באוניברסיטאות ובמוסדות או"ם, שנחשבו עד כה אזורים שמחוץ לתחומי התגובה שלה.<sup>3</sup>

הישג נוסף של ישראל – הקמתו של מנגנון פיקוח, ככל הנראה אפקטיבי מבעבר, על הברחות נשק לרצועה שימלאו בו תפקיד מצרים, ארצות הברית והאיחוד האירופי: "אנחנו", אמר ראש הממשלה, "התעקשנו להפסיק [את המלחמה] רק כאשר יכולנו להגיע להסכם עם המצרים [בנושא מניעת הברחות נשק לרצועה]. זהו הסכם מפורט. בכתב. אין יותר לחישות באוזן, הוא אמר, אני אמרתי. הכול מתועד עד הפרט האחרון, בהתייבויות שלהם, ברצונות, בפעולות, במאמצים, בהבנות עם האמריקנים ועם האירופים. לא היה דבר כזה". יעילותו האמתית של המנגנון שהוקם תתברר על פי הנסיבות בשטח ולאורך זמן, שכן קיומו של הסכם בכתב, מפורט ככל שיהיה, אינו יכול להיות ערובה למימושו הלכה למעשה. המעקב והפשיטה של כוח אמריקני על ספינת נשק איראנית שהובילה נשק לרצועה עשויה להצביע על כיוון חיובי מנקודת ראותה של מדינת ישראל.<sup>4</sup>

המלחמה הבליטה והעצימה את הקרע בעולם הערבי בין המחנה המתון ובין המחנה הרדיקלי. על פי הגדרתו של מזכ"ל הליגה הערבית – האיש האמור להכיר את העולם הערבי טוב מאחרים – עמרו מוסא, במהלך המבצע העולם הערבי נמצא על סף קרע ואנרכיה. היחלשותו של העולם הערבי עשויה לאפשר למדינת ישראל מרחב תמרון גדול יותר במערכת הבין-לאומית, אם היא תשכיל לנצל זאת לטובתה. העימות בין שני גושי המדינות הערביות,

הרדיקלי והמתון, הוכיח כי ידו של המחנה המתון בראשות מצרים על העליונה. גם זו תופעה המשרתת את האינטרסים של מדינת ישראל. עם זאת, גם במקרה זה מתחייבת זהירות רבה. העולם הערבי ידע בעבר תקופות קשות של מחלוקות וקרעים, ובסופו של דבר הם באו על פתרונם. אם הפתרון יחזק את הזרם הרדיקלי, עלולים להיפגע אינטרסים של מדינת ישראל.<sup>5</sup>

ולבסוף, המלחמה הבליטה את העניין הרב שיש לקהילה הבין-לאומית, ובעיקר לארצות הברית ולמדינות אירופה, במאבק נגד ארגוני הטרור. התייצבותם של ראשי האיחוד האירופי בישראל בתום המלחמה לצד ראש הממשלה ושרי הממשלה באירוע בעל אופי

היחלשותו של העולם הערבי עשויה לאפשר למדינת ישראל מרחב תמרון גדול יותר במערכת הבין-לאומית, אם היא תשכיל לנצל זאת לטובתה.

חגיגי ואוהד הפגינה עמדה זו באורח בולט. מבחינות רבות זו יכולה הייתה להיות תמונת ניצחון.

על רקע הישגים אלה ביטאו אישים בכירים בדרג המדיני והצבאי את עמדתם: "מטרות המבצע הושגו במלואן". דה עקא, בקרב חוגים רחבים במערכת המדינית והצבאית וגם בציבור הרחב קיימת תחושה של החמצה. אפשר להעלות שלוש השערות בעניין הגורמים לפער זה בין תחושות ההישג ובין תחושות ההחמצה:

א. לאחר מלחמת לבנון חזר הדרג הצבאי, ובעיקר הרמטכ"ל גבי אשכנזי, והדגיש את הקביעה שבעימות הבא ישראל צריכה להשיג הכרעה ברורה בשטח באופן שלא תישאל השאלה: "מי ניצח במלחמה?" קביעה זו יצרה ציפיות להכרעה ברורה וחד-משמעית של המערכה. ייתכן מאוד שמטרה זו אינה ניתנת כלל להשגה בקשר של עימות עם ארגוני טרור.<sup>6</sup>

ב. ייתכן כי תודעת הניצחון נקבעת במנותק מן המטרות הרשמיות שהגדירו ראשי המדינה למבצע. דעת הקהל מגבשת עמדה עצמאית בשאלה מה היו אמורות להיות מטרות המבצע, ובהתאם לכך היא שופטת את תוצאות המלחמה. תחושות ההחמצה באו לידי ביטוי בולט בכלי התקשורת השונים, בעיקר בקשר לשלושה מרכיבים: (1) חמאס לא יצא בהודעת כניעה, ואף לא ביקש בפומבי הפסקת אש ללא תנאים; (2) מנגנון הפיקוח על הברחות נשק לרצועה אינו נותן ביטחונות של ממש; (3) לא נוצרו תנאים משופרים לשחרורו של גלעד שליט.<sup>7</sup>

ג. קיימת האפשרות שדעת הקהל חשה כי מטרות המבצע הרשמיות כמו שהציג אותו הדרג המדיני אינן מבטאות באמת את מכלול המטרות האמתיות אשר ביקש הדרג המדיני להשיג במבצע. ההגדרה המצומצמת נועדה במקרה זה

ליצור אליבי למקרה שלא יושגו המטרות הנרחבות יותר מצד אחד, ושביעות רצון רבה בעקבות השגת מטרות מעבר למצופה מצד אחר. ראש הממשלה עצמו נתן תימוכין להשקפה זו בדבריו בראיון עיתונאי: "אף פעם", הוא אמר, "אף אחד מכם לא שמע ממני מה אני באמת רוצה להשיג, מה קבעתי כיעד חוץ מההודעה הרשמית. למה? כי חשבתי שזה לא נכון לעשות את זה".<sup>8</sup>

הבנות אלה בנוגע לדרך שתחושת הניצחון מתקבעת בה חייבת לעמוד לנגד עיניהם של מקבלי החלטות בישראל למקרה של עימות מלחמתי נוסף עם ארגוני הטרור בצפון ובדרום, שהרי הסבירות להתממשותו של עימות כזה קרובה לוודאית.

קיימת האפשרות שדעת הקהל חשה, כי מטרות המבצע הרשמיות אינן מבטאות באמת את מכלול המטרות האמתיות אשר ביקש הדרג המדיני להשיג.



## הערות

- 1 על מימדי ההרס ברצועה ראו: ברק רביד, "מבצע 'עופרת יצוקה'. ראש אמ"ן: החמאס חותר לתמונת ניצחון כמפלט של כבוד", **הארץ**, 11 בינואר 2009. על הצהרת חאלד משעל ראו: "עופרת יצוקה יומן מלחמה", 10 בינואר 2009. באתר: <http://www.sikurmemukad.com/gaza2009/?p=561>
- Thalif Deen, UNRWA Chief Appalled at Israeli Destruction in Gaza <http://antiwar.com/>
- 2 בן כספית, "עכשיו אתם תתמודדו", **מעריב**, 23 בינואר 2009. על דברי ראש אמ"ן ראו: חדשות ערוץ 2, 11 בינואר 2009. אתר אינטרנט: <http://news.reshet.tv/News/Politics/StatePolicy/Article,11392.aspx>
- 3 על מדיניות התגובה ה"חדשה" של צה"ל ראו: זכי שלום, "על מידת ישימותה של מדיניות תגובה חדשה של צה"ל מול חזבאללה", **מבט על** 76, 23 באוקטובר 2008 וכן: גבריאל סיבוגי, "תפיסת המענה לאור מלחמת לבנון השנייה: מהלומה לא פרופורציונאלית", **מבט על** 74, 1 באוקטובר 2008.
- 4 על ההצהרה של אולמרט ראו: בן כספית, "עכשיו אתם תתמודדו", **מעריב**, 23 בינואר 2009. על מעצר ספינת הנשק האיראנית ראו: אמנון אברמוביץ, 'נתפסה קארין איי' השנייה/חדשות ערוץ 2. אתר אינטרנט: <http://www.mako.co.il/news/politics-news/military/Articles/itemId=fd6527c55832f110VgnVCM100000290c10acRCRD>
- 5 חגי הוברמן, "עמרו מוסא: העולם הערבי על סף התמוטטות", ערוץ 7, 19 בינואר 2009. אתר אינטרנט: <http://www.inn.co.il/News/News.aspx/184369>
- 6 יובל אזולאי, 'אשכנזי: בכל עימות עתידי צריך להיות ברור מי ניצח', וואלה חדשות, אתר אינטרנט: <http://news.walla.co.il/?w=//1166367>
- 7 על תחושת החמצה בצה"ל ראו: עמוס הראל: "עופרת יצוקה, המפקדים בשטח מסכמים את הלחימה בעזה: שלמים עם מידת הכוח שהופעלה בעזה", **הארץ**, 23 בינואר 2009.
- 8 בן כספית, "עכשיו אתם תתמודדו", **מעריב**, 23 בינואר 2009.